

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
AUDI HUNGARIA
JÁRMŰMÉRNÖKI KAR

TDK dolgozat

Kísérlettervezés optimalizálása alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj súrlódási és kopási paramétereinek meghatározásához

Pintér Dominika

[Járműmérnöki MSc szak, 2. évfolyam]

[Belsőégésű motorok modul]

Konzulens: Dr. Nagy András Lajos – tudományos munkatárs

Győr, 2023

Kivonat

Az alternatív tüzelőanyagokkal szennyezett kenőolajok tulajdonságait vizsgáló szakirodalom csekély része foglalkozik benzinüzemű gépjárművek kenőolajrendszerének tribológiai elemzésével. A rendelkezésekre álló kutatások tapasztalatainak figyelembevételén kívül kísérlettervezési módszertan alkalmazása szükséges a költség- és időhatékony ugyanakkor eredményes mérési terv előkészítéséhez.

A kutatás tárgya egy 20% etanol tartalmú benzin üzemanyaggal szennyezett, 0W20 viszkozitású kenőolaj tribométeres és felületanalitikai vizsgálata kísérlettervezési módszertan alkalmazásával. Az eredmények összehasonlítása érdekében a kísérletek referencia és mesterségesen öregített, 0W20 viszkozitású kenőolajjal is megismétlésre kerültek. A dolgozat ezen kívül feldolgozza az alternatív tüzelőanyag okozta kenőolajdegradáció hatásait, a tribológia területén alkalmazott eszközök működési elvét, továbbá a kísérlettervezési módszertanok relevanciáját.

A dolgozat egyik fő célja az alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj kedvező kopási és súrlódási tulajdonságainak alátámasztása golyó-tárcsa elrendezésű Optimol SRV®5 oszcilláló tribométer, Leica DCM3D konfokális mikroszkóp, Keyence VHX-1000 digitális optikai mikroszkóp és Bruker Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia felhasználásával. Mindemellett a kutatás magában foglalja a kísérlettervezésben alkalmazott másodfokú modell felépítését is, amely a tribométeres kísérletek eredményeivel közel azonos értékeket generál. A tribométeres és felületanalitikai vizsgálatok eredményeinek szemléltetése az R szoftver segítségével valósult meg.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. Irodalomkutatás	3
2.1. Alternatív tüzelőanyagok tulajdonságai	3
2.2. A kenőolaj degradációjának vizsgálata	4
2.3. Dugattyúgyűrű-hengerfal tribológiai rendszer	5
2.4. Alternatív tüzelőanyagok hatása az olajdegradációra	6
2.4.1. Etanollal szennyezett benzinüzemanyag hatása a kenőolaj minőségére	6
2.4.2. Etanol-égéstermékekkel mesterségesen öregített kenőolaj vizsgálata	7
2.4.3. Bioetanollal szennyezett üzemanyagkeverékek hatása a dugattyúgyűrűk kopására	7
2.5. Összegzés	8
3. A kísérlettervezés módszertana	9
4. A kísérlet során alkalmazott módszerek és eszközök	11
4.1. Kísérlettervezés (DOE)	11
4.2. Optimol SRV®5 tribométer	13
4.3. Keyence VHX-1000 digitális mikroszkóp	15
4.4. Leica DCM3D konfokális mikroszkóp	16
4.5. Viskoziméter	16
4.6. Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia (FTIR)	17
5. Kísérleti eredmények	19
5.1. Súrlódási együttható vizsgálata (COF)	19
5.2. Átlagos kopásátmérő vizsgálata (AWSD)	22
5.3. Kopástérfogat vizsgálata (W_v)	23
5.4. Spektroszkópia és viszkozitás vizsgálata	24
5.5. Másodfokú modell létrehozása a kísérleti eredmények alapján.....	26
5.5.1. 0W20 viszkozitású referencia kenőolaj modellje.....	27
5.5.2. 0W20 viszkozitású, mesterségesen öregített kenőolaj modellje	29
5.5.3. 0W20 viszkozitású, alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj modellje.....	30
5.6. Másodfokú modell validálása és kiegészítése új eredményekkel	31

6. Összegzés.....	33
Ábrajegyzék.....	35
Táblázatjegyzék.....	36
Rövidítések és szimbólumok jegyzéke.....	37
Irodalomjegyzék	38

1. Bevezetés

A dolgozatban tárgyalt témakör relevanciáját az egyre szigorodó károsanyag-kibocsátási normákhoz való igazodás és a kőolajalapú tüzelőanyagok leváltását sürgető környezetvédelmi törekvések adják.

Az elektromos mobilitás elmúlt években tapasztalható térnyerése háttérbe szorította a belsőégésű motorok fejlesztését. Úgy tűnt, hogy a belsőégésű motorok már nem képesek a döntéshozók által kiszabott normák paramétereinek betartására, így a járműgyártók többsége áttért az alternatív hajtású járművek fejlesztésére és gyártására. A szigorodó károsanyag-kibocsátási normákon kívül a döntéshozók előterjesztették a belsőégésű motorral hajtott járművek gyártásának betiltását is 2030-tól. A cél egy zéró-emissziójú jármű megalkotása, amely a gyártósori folyamatok első lépésétől a városi forgalomban való részvételig karbon-semlegesnek minősül. Ez viszont a gyártósorok átalakítását is magában foglalja. E jövőkép megvalósulásához nem csak a gyártósori infrastruktúrát kell átalakítani, hanem megfelelő villamos hálózatot is ki kell építeni. Ilyen gyors léptékű átállásra pedig sem az ipar, sem pedig a jelenleg rendelkezésre álló technológia nem alkalmas.

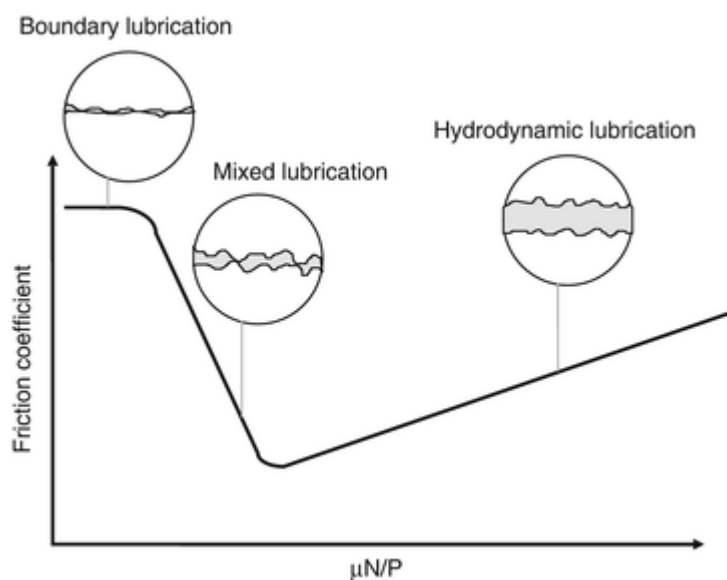
Az elektromos és hibrid-hajtású járművek töltésének problémaköréhez a kiépítetlen töltőhálózat, illetve az akkumulátorok rövid hatótávolsága tartozik. Míg városi használatra, rövidtávú közlekedésre tökéletes megoldás lehet egy alternatív hajtású jármű, addig a fuvarozás, szállítmányozás és tömegközlekedés területén kérdéses ezek létjogosultsága. Olyan megoldást kell tehát találni, ami a különböző járműalkalmazásoknak megfelelően segíti elő a környezettudatosságot.

Ilyen megoldás lehet például az alternatív tüzelőanyagok alkalmazása, amelyek nem csak leváltják a fosszilis tüzelőanyagokat, de a belsőégésű motorok károsanyag-kibocsátását is csökkentik. Mivel a tüzelőanyag kis térfogatszázalékban ugyan, de bejut a kenőanyagrendszerbe, azt is meg kell vizsgálni, hogy hogyan befolyásolja a kenőanyag fizikai-kémiai tulajdonságait.

A dolgozat az alternatív tüzelőanyagok kenőolaj degradációra gyakorolt hatásán kívül egy kísérlettervezési módszertan segítségével három különböző alacsony viszkozitású kenőolaj tribométeres vizsgálatát is magában foglalja. A cél egy olyan másodfokú modell felépítése volt, amely a kísérletek eredményeivel közel azonos értékeket generál.

A jelen kutatás eredményei közötti összefüggések feltárása a kísérletek során fennálló komplex tribológiai összefüggések miatt több tényező átfogó vizsgálatával valósult meg. A vizsgált rendszert az etanol jelenlétéből adódó viszkozitás csökkenése, továbbá az etanol

határrétegre gyakorolt hatása is befolyásolta, amit korábbi kutatások is alátámasztanak. [1.] A tribométeres kísérletek során hidrodinamikai és kevert kenésállapotok is kialakultak, azonban a viszkozitás csökkenésével és ebből adódóan az elvékonyodott olajfilm átszakadásával a kevert súrlódási állapot lett meghatározó. Ahogy az alább található Stribeck-görbe is mutatja, kevert kenési állapot esetén a súrlódási együttható minimális értékre csökken, azonban a kopás mértéke megnövekedik a hidrodinamikai állapothoz képest. Hidrodinamikai kenésállapot esetén csökken a kopás mértéke, de a viszkozus folyadék belső súrlódásának köszönhetően megnő a súrlódási együttható. A rendszer komplexitását tovább mélyíti az etanol párolgása is, ami a hőmérséklet növekedésével arányosan mérsékeli a viszkozitás csökkenését.

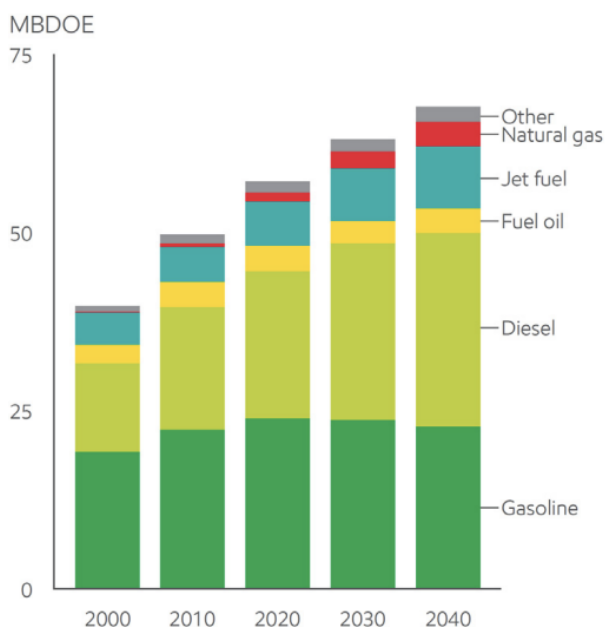
1. ábra: Stribeck-görbe sematikus ábrája [2.]

2. Irodalomkutatás

A kísérleti módszertan kidolgozása előtt a kutatási terület feltérképezésére volt szükség a kutatási rés meghatározásához. Az alternatív tüzelőanyagok általános bemutatását követően, a kenőanyag degradációra gyakorolt hatásaikat vizsgáló tanulmányokat foglaltam össze. A dugattyúgyűrű-hengerfal rendszer tribométeres vizsgálatának elemzése megalapozta a saját kísérlet összeállítását, amit a kísérlettervezésben alkalmazott „central circumscribed” módszertannal végeztem el.

2.1. Alternatív tüzelőanyagok tulajdonságai

Az elmúlt évtizedek technológiai, járműipari fejlődése és népességnövekedése miatt egyre nagyobb lett a kereslet a fosszilis tüzelőanyagok iránt. A belsőégésű motorban lezajló kémiai folyamatok melléktermékeként viszont környezetkárosító vegyületek jönnek létre, amelyek a környezet mellett az emberre is veszélyesek. A belsőégésű motorok kereskedelmi forgalomból való kiszorítása helyett a kutatók a fosszilis tüzelőanyagok leváltását szorgalmazzák alternatív lehetőségek bemutatása mellett. Világszerte kutatások folynak azzal kapcsolatban, hogy melyek azok az alternatív tüzelőanyagok, amelyekkel nemcsak a károsanyag-kibocsátás csökkenését, de a motorteljesítmény javítását is elérhetnék. [3.]

2. ábra: A közlekedési szektorban előre jelzett globális kereslet üzemanyag típusok szerint 2000-től 2040-ig [3.]

Ezek az alternatív tüzelőanyagok a közlekedési ágazaton kívül számos szektorban megoldást jelenthetnek arra a problémára, ami már évek óta körvonalazódik. Olyan megújuló

energiaforrásokból származó stabil ellátásra van szükség, ami leválthatja a véges mennyiségben elérhető fosszilis tüzelőanyagokat. Az előrejelzések szerint az elkövetkezendő 20-30 évben még biztosan a kőolaj-alapú üzemanyagok uralják majd a piacot, azonban a környezettudatosság fejlődésével egyre nagyobb teret nyernek majd a megújuló forrásból származó alternatív tüzelőanyagok is. [3.]

2.2. A kenőolaj degradációjának vizsgálata

A kenőolaj kiemelt fontosságú komponense a belsőégésű motoroknak, mivel az alkatrészek megfelelő kenése, hűtése és tisztítása nélkül a motor könnyen és gyorsan károsodhat, vagy akár használhatatlanná is válhat. [4.]

3. ábra: Elhasználódott kenőolaj a motorban [4.]

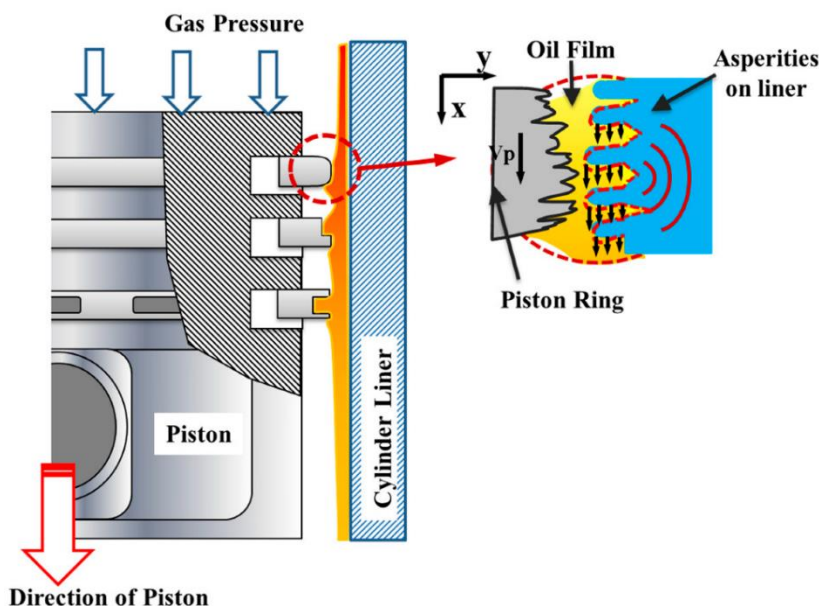
A kenőolajnak a motorban uralkodó kedvezőtlen üzemi körülmények között – magas hőmérsékleten és magas fordulatszám tartományban is megfelelően kell teljesítenie. A dolgozat szempontjából kiemelt alkatrészcsoporthoz vizsgálatának relevanciáját az adja, hogy egy normál üzemelés során a dugattyú sebessége a 20 m/s-ot is elérheti, így kritikus fontossággal bír ennek a területnek a folyamatos és megfelelő minőséggel és mennyiséggel történő kenése. Az olajtársaságok évtizedek óta dolgoznak azon, hogy különböző járműalkalmazásoknak megfelelő kenőanyagokat állítsanak elő a bázisolajok és az adalékanyagok fejlesztésével. [4.]

A kenőolaj minősége azonban a levegő oxigéntartalmának köszönhetően idővel romlani fog, mely jelenséget olajöregedésnek neveznek. Az olajtársaságok ezt kiküszöbölendő szűk csereperiódusokat jelölnek meg, aminek betartásával elkerülhető a motor károsodása. Ezt az

oxidációs folyamatot a magas hőmérséklet még inkább felgyorsítja, mivel termikus bomlásnak indulnak a bázisolaj reaktív szénhidrogénjei és a viszkozitásmódosító adalékanyagok is. További nehézségeket okoz az is, hogy a motorolajok kémiai-fizikai tulajdonságai nagyban befolyásolják az égés során keletkező károsanyagok összetételét és az emisszió mennyiségét is. [4.]

2.3. Dugattyúgyűrű-hengerfal tribológiai rendszer

A dugattyúgyűrű és a hengerfal alkatrészpár nagy terhelésnek, erőhatásnak és magas hőmérsékletnek van kitéve. Ezek a paraméterek nem csak a környező alkatrészeket érintik, hanem a hengerfalon kialakuló olajfilm réteget is, ahol annak hőmérséklete elérheti akár a 300 °C-t is. A nagy igénybevétel és a magas hőmérséklet a kenőanyag öregedését is felgyorsítja, károsítva ezzel a bázisolaj és az adalékanyagok tulajdonságait. Az égéstér közelsége miatt ez a rendszer szoros kapcsolatban van az égéstermékekkel is, amelyek szintén befolyásoló tényezői a kenőolaj minőségének. A hengerfalon kialakuló olajfilmréteg célja a dugattyúgyűrűk és a hengerfal kopásának csökkentése, valamint hűtőközegként is szolgál, ami elvonja a hőt a tűzgáttól. Ennek megfelelően, ha a kenőolaj elér egy bizonyos mértékű károsodást, akkor le kell cserélni. [5.]

4. ábra: A belsőégésű motor hengerfalán kialakuló olajfilm réteg [5.]

Az alternatív tüzelőanyagok előtérbe kerülésével megjelentek a kenőanyagok tulajdonságaira gyakorolt hatásukat vizsgáló tanulmányok. Az már bebizonyosodott az „Alternatív tüzelőanyagok” című fejezetben, hogy károsanyag-kibocsátás szempontjából felvehetik a versenyt az alternatív hajtású járművekkel. A kérdés már csak az, hogy ez a

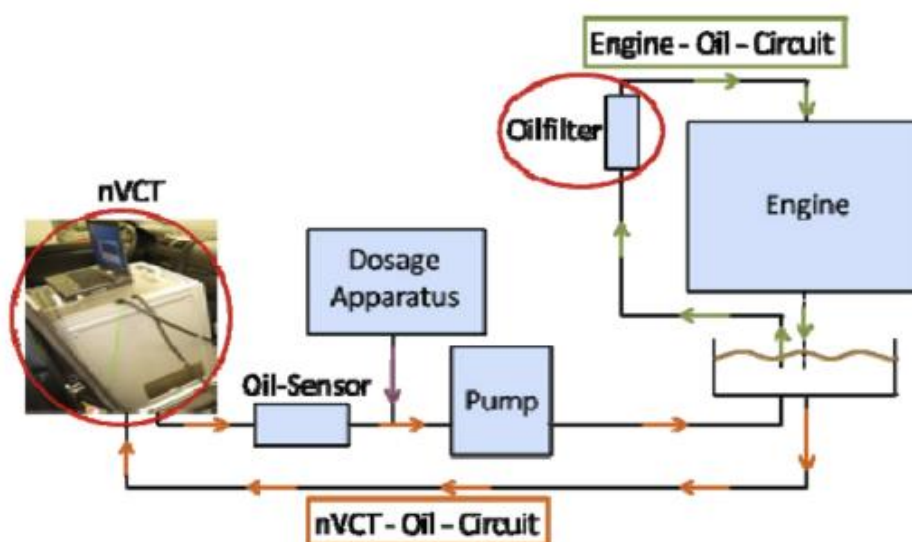
megoldás kompromisszumot jelent-e a károsanyag-kibocsátás csökkenése és a kenőolaj degradáció mértékének növekedése között.

2.4. Alternatív tüzelőanyagok hatása az olajdegradációra

Ez a fejezet azokat a tanulmányokat tartalmazza, amelyekben azt vizsgálják, hogy a különböző alternatív tüzelőanyagok milyen hatást gyakorolnak a belsőégésű motorokban alkalmazott kenőanyagok tulajdonságaira, illetve a dugattyúgyűrű-hengerfal rendszerre.

2.4.1. Etanollal szennyezett benzinüzemanyag hatása a kenőolaj minőségére

A 2010-es tanulmányban hagyományos közvetlen befecskendezésű motorral ellátott járművet használtak próbapadon. A tribológiai rendszer kopását a járműbe épített radionuklid technológiás online kopásméréssel (nVCT) monitorozták. [6.]

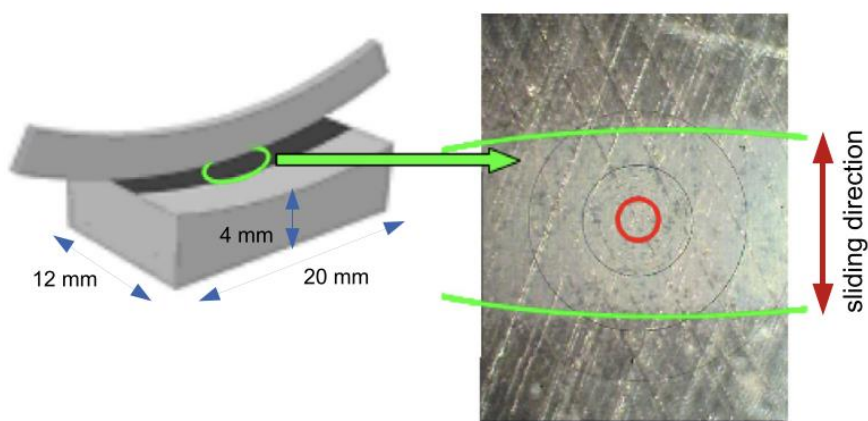

5. ábra: Az nVCT mérés A mérőkör beépítése a kenőanyag-körbe [6.]

A vizsgálathoz a dugattyúgyűrűket aktiválták vasból előállított radioaktív izotópokkal. A vezetési ciklus egy kisterhelésű, alacsony sebességű, valamint egy megnövelt működési paraméterekkel rendelkező munkapontból állt. A vizsgálathoz használt kenőolajat mesterségesen öregítették magas hőmérsékleten, etanol égéstermék hozzáadásával, illetve anélkül. A két kiválasztott motorolajjal végzett kopásmérések hasonló kopásképződést mutattak, ami hasonló olajteljesítményre utal, viszont a nagyobb károsodási potenciállal rendelkező égéstermék hozzáadása nagyobb kopásképződést okozott. [6.]

2.4.2. Etanol-égéstermékekkel mesterségesen öregített kenőolaj vizsgálata

A 2015-ös tanulmányban egy SAE 15W-40 és egy SAE 5W-30 viszkozitású motorolajat hasonlítottak össze friss és mesterségesen szennyezett állapotában. A mesterséges szennyezés során acetaldehidet vagy ecetsavat adtak az olajhoz, amelyek kémiai igen reaktív anyagok. Ezeket a kenőanyagokat tribometriai kísérleteknek vetették alá egy Optimol SRV4 tribométeren, majd a kopási minták felületanalitikai vizsgálatát egy röntgen-fotoelektron spektroszkópiával (XPS) elemezték. [7.]

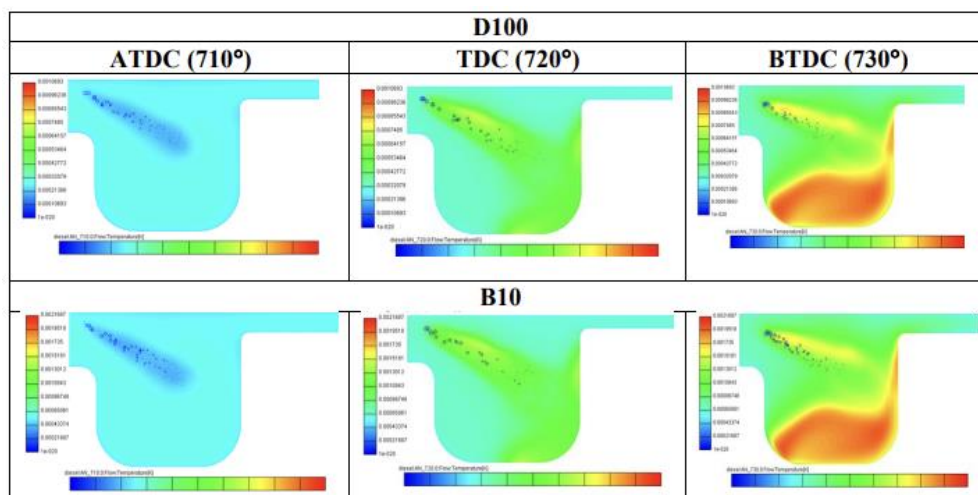

6. ábra: Baloldalon a dugattyú-gyűrű és a hengerfal szegmens látható, zöld ellipszissel jelölve a kopási zónát. A jobb oldali képen a kopási zóna van kinagyítva, piros körrel jelölve a vizsgált területet. [7.]

Az acetaldehiddel történő változtatás a kopásgátló adalékanyagokat, az ecetsavval történő változtatás a detergenset érintette. A friss kenőanyagok kisebb mértékű bejáratási kopást és magasabb állandósult kopási arányt eredményeztek, míg a módosított olajok esetében ez fordítva volt. [7.]

2.4.3. Bioetanollal szennyezett üzemanyagkeverékek hatása a dugattyúgyűrűk kopására

A 2022-ben megjelent tanulmány 100%-os dízel (D100) és 90%-os dízel+10%-os bioetanol (B10) üzemanyagok hatásait vizsgálta részterhelés mellett, 2000 fordulat/perc motorfordulatszám, körülbelül 110 órán keresztül. A dugattyúgyűrűk változásait energiadiszperzív röntgenspektroszkópiával (EDX) és pásztázó elektronmikroszkóppal (SEM) vizsgálták. A különböző tüzelőanyag-keverékek égésre gyakorolt hatását az AVL-FIRE programban 2000-es fordulatszám vizsgálták. [8.]

7. ábra: A befecskendezett D100 és B10 tüzelőanyagok különböző hőmérséklet/főtengely pozíció esetén [8.]

Azt tapasztalták a B10-es keverék esetén, hogy az égési csúcshőmérséklet körülbelül 9%-kal lecsökkent az alacsony fűtőérték és a magas párolgási hő miatt. Továbbá mind a nyomás, mind pedig a hőmérséklet csökkent az égésterben, ami kedvező hatással volt a dugattyúgyűrűk kopására. [8.]

2.5. Összegzés

A szakirodalom áttekintése során az alternatív tüzelőanyagok kenőanyag degradációra gyakorolt hatásait mutattam be különböző tanulmányokon keresztül. A kísérletekhez alkalmazott eszközök és szabványok bemutatása lehetőséget adott az önálló kísérletek megtervezéséhez is. A vizsgált témakör kutatásai főként a dízelüzemű járművek vizsgálatára terjedtek ki. Úgy gondolom, hogy a szintetikus tüzelőanyag és benzinüzemanyag különböző keverési arányának vizsgálata hiánypótló lenne ezen a területen. A cél nem csak a károsanyag-kibocsátásának és kenőanyag degradációjának vizsgálata lenne, hanem a dugattyúgyűrű és hengerfal közötti súrlódási veszteségek csökkentésével a motor hatásfokának javítása is. A tanulmányokban bemutatott kísérletek megtervezéséhez azonban a kutatók nem használták az ismert módszertanok egyikét sem. A tribológia tágabb területein – amelyek nem specializálódtak az alternatív tüzelőanyagokra – a Taguchi módszert alkalmazzák leggyakrabban, amely meglátásom szerint kevésbé hatékony eljárás, mint a faktoriális módszerek.

3. A kísérlettervezés módszertana

Egy rendszer tulajdonságainak felderítése kísérletek futtatásával végezhető el. A cél az, hogy a lehető legkevesebb mérésből, kísérletből a lehető legtöbb információ derüljön ki. Ehhez azonban elengedhetetlen a kísérlettervezésben alkalmazott módszertanok használata. Mindegyik rendszer különböző megközelítést igényel a változók típusából és számából kiindulva, így rendszertől függő, hogy melyik módszertan a leghasznosabb. A mérések számának minimalizálása viszont hatással lehet a kapott modell pontosságára, ami arra készteti a kutatókat, hogy kompromisszumot kössenek e két feltétel között. Gyakori példa erre tribológiai területen is alkalmazott Taguchi módszer. Ezzel az eljárással kevesebb kísérletet kell futtatni, de pontatlanabb is, mint a faktoriális módszerek. [9.]

A tervezés első lépéseként meghatározásra kerülnek a kísérlet paraméterei, melyek közül a rendszer változói a legfontosabbak. Minél több változó kerül feltérképezésre annál pontosabb lesz a kapott modell, mivel több információ áll rendelkezésre a rendszerről. Ezenkívül a kísérletnek mindig van egy bizonyításra váró tárgya és egy kimeneti eredménye. Ezen két elemből határozható meg a kísérlet célkitűzése. A tervezés során a változók értékeinek meghatározása az extrém paraméterek elkerülésével történik. A kísérlettervezés során kapott modell pontatlansága abból is származhat, ha egyszerre csak egy változó kerül módosításra. Ilyen például a két változós kísérlettervezés esetén mindössze három kísérlet futtatása, amely változónként egy információt jelent eredményként. A negyedik kísérlet beiktatásával megduplázódik az információk mennyisége, ami pontosabb becslést tesz lehetővé. [10.]

A kísérlettervezés és modellfelépítés kis mennyiségű változó és mérés esetén kézi számítással is történhet, több változónál viszont egyszerűbb egy erre a célra alkalmas szoftver használata. A kézi és szoftveres levezetés első lépése egy olyan táblázat felrajzolása, ami tartalmazza a kódolt változókat, az eredményeket és a tényleges mérési sorrendet, amely minden esetben véletlenszerű. A valós változók kódolt értékekre való átváltásával könnyebb elvégezni a matematikai műveleteket és összehangolhatóvá válnak a numerikus és kategorikus értékek. Két változó esetén, amennyiben mind a kettő minimum és maximum értékkel rendelkezik a kódolt változók az alábbi táblázatban leírtak szerint alakulnak. [10.]

A kódolt változók és a kapott eredmények alapján felírható a modellt meghatározó egyenlet, ami becslést adhat a további kísérletek valós eredményeiről. Az egyenlet felírásának bemutatása a szakirodalomból vett példa alapján az alábbi táblázatban szereplő adatokkal történik. A kísérlet célja, hogy a sütési idő és a kukorica típusának változtatása maximalizálja a kipattogott kukorica mennyiségét. [10.]

Sorrend	Véletlenszerű sorrend	„A” változó (Sütési idő)	„B” változó (Kukorica típus)	Eredmény
1.	2.	-1 (160 mp)	-1 (fehér)	52 (db)
2.	4.	+1 (200 mp)	-1 (fehér)	74 (db)
3.	1.	-1 (160 mp)	+1 (sárga)	62 (db)
4.	3.	+1 (200 mp)	+1 (sárga)	80 (db)

1. táblázat: Kísérleti paraméterek (forrás: [10.], szerzői módosítással)

Az előrejelző modell első tagja az alapvonal, melynek meghatározása az eredmények átlagolásával történik. Ebben az esetben ez az érték 67. Az egyenlet további részében a változók hatásainak leírása következik. A sütési idő hatását mind a fehér, mind pedig a sárga típusú kukorica esetében figyelembe kell venni. Fehér típus esetén, ha az idő 160 másodpercről 200 másodperce emelkedik, akkor 22 darab kukoricával növekedik a kipattogott kukoricák száma. Sárga típus esetén ez az érték 18. Átlagosan tehát a kipattogott kukoricák számát a sütési idő változtatása 160 másodpercről 200 másodpercre 20 darabbal megnövelte. Ez azonban kódolt értékekben két szintet jelent a -1-ről a +1-re, így ha egy szint hatásának a vizsgálata a cél, akkor ezt az értéket meg kell felezni. A sütési idő hatását leíró érték ennek megfelelően 10. A típus megváltoztatásának hatását ugyanezen módon lehet kiszámítani, amely érték ebben az esetben 4. Az egyenlet tehát az alábbiak szerint írható fel:

$$y = 67 + 10(x_A) + 4(x_B). [10.]$$

Az egyenlet pontosságát ellenőrzés útján lehet megerősíteni. Az első mérés adatait és eredményét felhasználva a következő egyenlet írható fel:

$$y = 67 + 10 \times (-1) + 4 \times (+1) = 63. [10.]$$

A felírt egyenlet jó közelítést ad a valós értékekhez, mivel ennek a mérésnek a tényleges eredménye 62 darab kipattogott kukorica volt. Mivel a kísérlet célja a kipattogott kukoricák mennyiségének maximalizálása, az eredményeken jól látszik, hogy a sárga típusú kukorica és a hosszabb sütési idő kombinációjával érhető el a legjobb eredmény. A maximum értékről egyelőre nincs információ, viszont ez a módszer előrejelzést adott arról, hogy milyen irányban érdemes folytatni a kísérlettervezést. A bemutatott módszer a rendszer linearitását feltételezi, azaz nem számol a két változó kölcsönhatásával, ebből adódóan mutathat eltérést a valóságtól. Továbbá a sütési idő végtelenségig való növelése nem eredményez arányosan több pattogatott kukoricát, tehát a rendszer korlátokkal rendelkezik. [10.]

4. A kísérlet során alkalmazott módszerek és eszközök

Ez a dolgozat három különböző alacsony viszkozitású kenőolaj tribométeres és felületanalitikai vizsgálatát foglalja magában. A súrlódási és kopási kísérletek Optimol SRV®5 tribométerrel valósultak meg golyó-tárcsa elrendezés és folyamatos olajkeringtetés mellett. A mérés során keletkező súrlódási együtthatók nagysebességű adatrögzítéssel lettek exportálva. A kopásnyomok vizsgálata Keyence VHX-1000 típusú digitális mikroszkóppal és Leica DCM 3D konfokális mikroszkóppal történt. A három olaj viszkozitásának és sűrűségének mérése a kísérlettervezésben meghatározott öt különböző hőmérsékleten Anton Paar SVM 3001 típusú viszkoziméterrel lett végrehajtva. Az olajok összetevő elemeinek, spektrumának meghatározására Bruker INVENIO-S típusú Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia állt rendelkezésre.

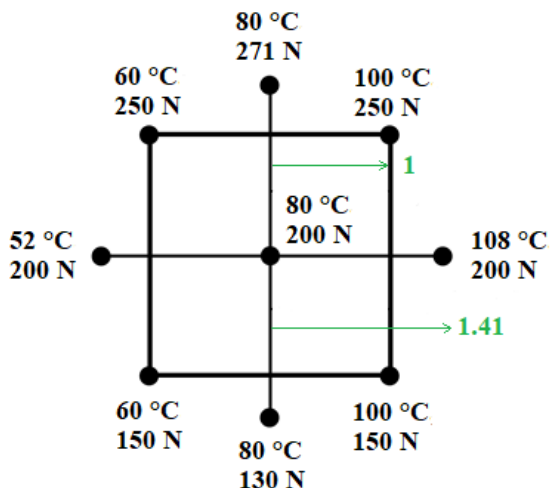
A tribométeres és felületanalitikai vizsgálatok eredményeinek szemléltetése az R szoftver segítségével valósult meg. A program lehetővé tette egy empirikus, másodfokú modell felépítését, aminek előrejelzései megalapozták a későbbi kísérletek irányát, mind a súrlódási együttható, mind pedig az átlagos kopásátmérő csökkentése felé.

4.1. Kísérlettervezés (DOE)

A tribométeres kísérlet tervezésének alapja az ISO 19291 szabvány volt [11.], amely meghatározta a méréshez szükséges próbatestek típusát és a kiinduló paramétereket. A kísérletek 10 mm átmérőjű 100Cr6 ötvözetből készült golyóval, illetve 24 mm átmérőjű és 7.9 mm magasságú 100Cr6 ötvözetből készült tárcsával valósultak meg. A szabványban meghatározott 80 °C hőmérséklet és a gyakorlatban alkalmazott 200 N terhelés képezte a kísérlettervezés alapját, mivel a szabványban meghatározott 300 N a készre formulázott friss olajok számára van előírva. A rendszer többi eleme állandó értéként lett definiálva.

Az előző fejezetben bemutatott módszertannal ellentétben, ebben az esetben nem két szinten történt a változók – azaz a hőmérséklet és a terhelés – módosítása. Továbbá a két változó kölcsönhatását feltételezve a nem-lineáris modell leírására alkalmas egyenlet két másodfokú taggal is bővült. Ebben az esetben a szakirodalomban található úgynevezett „central circumscribed” módszertan bizonyult megfelelőnek a rendszer meghatározásához. A módszer két változó esetén három kísérlet segítségével megállapítja a mérés megismételhetőségét a rendszer középpontjában. Ezt követően egy egységnyire a középponttól futtat méréseket mind a négy irányban, végül pedig 1.41 egységnyire a tengelypontokon is. Az 1.41 érték a következő mérnöki gyakorlatban gyakran alkalmazott összefüggésből adódik: $4^{0.25}=1.41$. A mérés

középpontjának meghatározása után a tartomány kijelölése következett a középponti értékek megfelelésével, ami így 40 °C és 100 N lett. Ebből következett, hogy hőmérséklet esetén egy szint 20 °C, terhelés esetén pedig 50 N különbséget jelentett. A saját kísérlettervezéshez kapcsolódó „central circumscribed” módszer az alábbi ábrán látható módon épült fel. [10.]

8. ábra: „Central circumscribed” modell

A kísérlettervezés módszertana című fejezetben leírtaknak megfelelően táblázatos összefoglaló készült a kísérlet paramétereiről. A kódolt értékek egyértelmű megjelenítése a későbbi szoftveres elemzéshez nyújtott segítséget. Ezenkívül a mérések véletlenszerű sorrendben lettek elvégezve, amit a táblázat is ábrázol.

Kísérlet	Sorrend	Hőmérséklet (T)	Terhelés (F)	Kísérleti paraméterek
1.	6.	-1	-1	60 °C, 150 N
2.	8.	1	-1	100 °C, 150 N
3.	2.	-1	1	60 °C, 250 N
4.	7.	1	1	100 °C, 250 N
5.	9.	0	0	80 °C, 200 N
6.	4.	0	0	80 °C, 200 N
7.	1.	0	0	80 °C, 200 N
8.	5.	-1.41	0	52 °C, 200 N
9.	11.	0	-1.41	80 °C, 130 N
10.	3.	1.41	0	108 °C, 200 N
11.	10.	0	1.41	80 °C, 271 N

2. táblázat: Saját kísérlet paramétereit

4.2. Optimol SRV®5 tribométer

A mérési sorozat meghatározása után a próbatestek ultrahangos fürdőben történő tisztítása következett. Az eljárás féktisztító felhasználásával 50 °C hőmérsékleten, 15 percen keresztül történt. Az előkészítés során a próbatest felületén található szemcse, zsiradék a kavitációs jelenségnek köszönhetően levált a felszínről, így nem befolyásolta a későbbi kísérlet eredményeit. A próbatestek előkészítését a tribométeres kísérlet összeállítása követte.

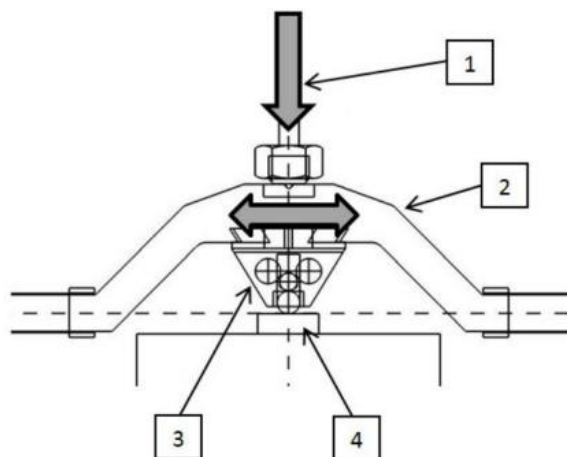
Az alkalmazott berendezés egy golyó-tárcsa elrendezésű Optimol SRV®5 típusú oszcillációs tribométer volt, ami az alábbi ábrán látható:

9. ábra: Optimol SRV®5 tribométer [12.]

Ez az eszköz a kialakításának köszönhetően számos más típusú elrendezésben képes különböző szabványok alapján előírt tribológiai mérések lefolytatására. Az tesztkamrán kívül elhelyezett olajpumpa pedig lehetővé teszi a köztes közeg jelenlétével vagy anélkül futó méréseket. A tesztkamrában elhelyezett fűtőszál segítségével 150 °C hőmérsékletig fűthető a keringtetett kenőanyag. Speciális igényű mérések elvégzését teszi lehetővé továbbá a tesztkamra 90°-os megdöntése, illetve az extrém légköri környezet megteremtése is. A tribométer frekvencia tartománya 1-500 Hz között, míg a lökethossz 0,01-5 mm között állítható szoftveresen. A tribométer felső részén található a rugós terhelési modul, ami a próbatestre adja az előre meghatározott terhelési erőt a terhelő rúdon keresztül (1). A terhelési erő nagyságának függvényében két különböző kazetta és oszcillációs keret (2) áll rendelkezésre: 200 N és 2000 N normálerővel hitelesített. 200 N feletti terhelés alkalmazása esetén a gép károsodását elkerülendő, mindig a 2000 N normálerővel hitelesített kazettát és keretet kell felszerelni.

Emellett pedig oda kell figyelni arra is, hogy az egymással kompatibilis kazetta és keret kerüljön beszerelésre. Az alábbi ábra a saját kísérletben is alkalmazott elrendezést mutatja be a golyó (3) és a tárcsa rögzítésére (4) alkalmazott befogókkal. A keringtetett kenőanyag fűtésén kívül, a tárcsa befogóját rögzítő modul hőmérséklete is szabályozható. [12.] [13.]

10. ábra: Oszcillációs modul [13.]

A próbatestek egyszerű beszerelését követően a tribométer szoftveres beállítása következett. A szoftver lehetővé teszi különböző, előre megírt programok tárolását, ami lerövidíti az azonos mérések elindításának idejét. A programban a mozgás típusa mellett többek között a kenőanyag és a próbatest tartó hőmérséklete, a frekvencia, a lökethossz, az olajpumpa sebessége, a kísérlet időtartama és a terhelés nagysága is módosítható. A rendszervezérlésen kívül, lehetőség van a kísérlet teljes időtartama alatt valós időben ellenőrizni és rögzíteni a hőmérsékletet, terhelést és súrlódási együtthatót. A szoftver két lehetőséget kínál a súrlódási együttható rögzítésére: az egyik módszer egy másodpercre átlagolva (SRA), míg a másik a löket mentén rögzíti. Ez utóbbit nagysebességű adatrögzítésnek (HRA) nevezik. [12.] [13.]

A saját kísérlet megtervezése során az alábbi paraméterek kerültek rögzítésre a mérési sorozat teljes időtartamára:

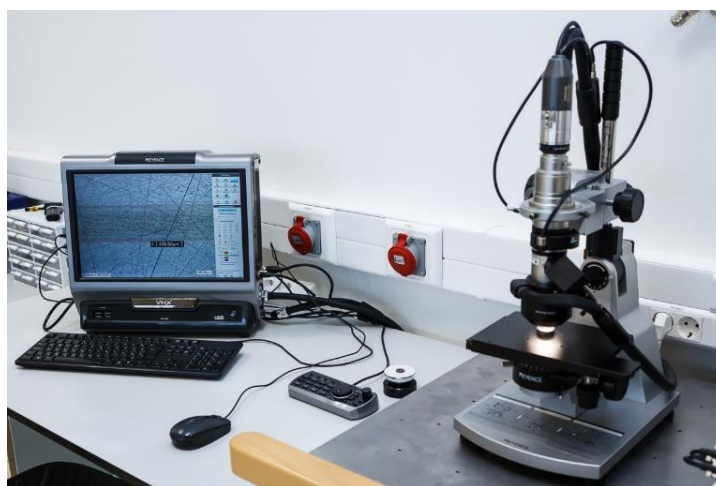
- frekvencia: 50 Hz,
- lökethossz: 1 mm,
- előterhelés: 50 N,
- olajpumpa sebesség: 30%,
- mérés időtartama: 60 perc,
- nagysebességű adatrögzítés.

Mindegyik kísérlet esetében változik a hőmérséklet és a terhelés, így kilenc különböző program létrehozására volt szükség tizenegy helyett, mivel a középső pontban (80 °C, 200 N) három mérés történt. Továbbá a korábbi tapasztalatokra hagyatkozva a kísérlet 60 perces időtartama alatt az első öt perc, az az a bejáratási szakasz mindig 50 N előterheléssel futott. Az első öt percet követően teljes terhelés alatt futott a kísérlet a fennmaradó 55 percben.

4.3. Keyence VHX-1000 digitális mikroszkóp

A tribométeres kísérletet követően a próbatestek felületanalitikai vizsgálata következett, melynek első lépése a tárcsán és a golyón lévő kopásnyomok hosszának és szélességének meghatározása volt. Az alkalmazott eszköz egy Keyence VHX-1000 típusú digitális optikai mikroszkóp volt, amit a hagyományos optikai fénymikroszkópok hiányosságainak kiküszöbölésére alkottak meg. Az integrált CCD-kamerának és optikának köszönhetően éles fókuszú és nagy mélységélességű képek készítését teszi lehetővé. A felületi struktúrák részletes vizsgálatában segítséget nyújt az állítható állvány, a különböző nagyítású objektívek és a világítás optimalizálása. A mikroszkóp szoftverébe integrált dokumentáció készítővel gyorsan és egyszerűen lehet szerkeszteni a képet. A digitális mikroszkóp előnye, hogy valós időben történő kép összefűzésre is képes, így a különböző mélységben lévő felületek is fókuszba kerülhetnek végeredményben. [14.]

A kopásnyomok vizsgálata a VH-Z100R objektívvel történt, a tárcsák esetében 100x-os, a golyók esetében pedig 200x-os nagyítás mellett.

11. ábra:Keyence VHX 1000 digitális mikroszkóp [14.]

4.4. Leica DCM3D konfokális mikroszkóp

Az kopásnyomok átlagos átmérőjének meghatározása után a kopástérfogat vizsgálata következett, Leica DCM3D konfokális mikroszkóp segítségével. A konfokális mikroszkópok felépítése hasonló az optikai mikroszkópokéhoz, viszont a kontaktprofilos módszerrel ellentétben pontosabb mérést tesznek lehetővé azért, hogy a teljes felületet mérik. Továbbá a teljes minta megvilágítása helyett a lézerfényt egy meghatározott mélységben lévő pontra fókuszálják, így csak az ebből a pontból származó jelek jutnak be a detektorba. [15.]

A vizsgálni kívánt minta típusától függően különböző objektívek érhetőek el: 10x, 20x, 50x és 100x-os nagyítással. A minta könnyű navigálásához X és Y irányban is mozgatható a mintatartó asztal, míg a Z irányú mozgást a mikroszkóp végzi el. A megfelelő minőségű és élességű képek elkészítéséhez elengedhetetlen lépés a próbatestek síkolása, ami a goniométer állításával valósulhat meg. A mikroszkóphoz tartozó szoftverrel lehetőség van panoráma felvételek, előre meghatározott pontokban lévő mérési sorozatok készítésére is.

A próbatestek kopásnyomairól készített panoráma felvételek a golyó és a tárcsa esetében is 20x-os nagyítású objektívvel készültek. A képek összefűzését 20%-os átfedés mellett végezte el a szoftver. A minták kiértékelése a Leica Map nevezetű szoftverben valósult meg.

12. ábra: Leica DCM3D konfokális mikroszkóp [16.]

4.5. Viskoziméter

A próbatestek felületanalitikai vizsgálatán kívül a három különböző, alacsony viszkozitású kenőolaj fizikai-kémiai tulajdonságainak mérésére is szükség volt. A kinematikai viszkozitás és a sűrűség megállapítása egy Anton Paar SVM 3001 típusú viszkoziméter segítségével valósult meg. Működési elve hasonlít a Couette-módhoz, felépítését tekintve pedig egy viszkozitásmérő és egy sűrűségmérő cellával is rendelkezik. A viszkozitást mérő cellában lévő

mintafolyadékot tartalmazó cső állandó sebességgel forog, míg a mérőrotor szabadon úszik a mintában. A fellépő nyírőerő hatására a beépített mágnessel ellátott rotor forogni kezd és röviddel a mérés kezdete után eléri az egyensúlyi sebességet. Ez adja meg a folyadék dinamikai viszkozitását. A kinematikai viszkozitás számítását az eszköz automatikusan elvégzi a dinamikai viszkozitás és a sűrűség függvényében. A viszkoziméter megfelelő működéséhez nagy hangsúlyt kell fektetni a toluollal történő szakszerű tisztítására. [17.]

A három kenőolaj viszkozitásának és sűrűségének mérése a kísérlettervezésben meghatározott öt különböző hőmérsékleten (52 °C, 60 °C, 80°C, 100 °C, 108 °C) valósult meg.

13. ábra: Anton Paar SVM 3001 viszkóziméter [17.]

4.6. Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia (FTIR)

A kenőolaj spektrumvizsgálatának fókuszában a kopásgátló adalék és az oxidáció állt. Az elemzéshez alkalmazott eszköz egy Bruker INVENIO-S típusú Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia volt, amely két különböző mérési csatornával rendelkezik: Platinum ATR-rel és Transmission csatornával.

Az infravörös spektroszkópiában az abszorbancia a hullámszám függvényében kerül ábrázolásra, aminek mértékegysége cm^{-1} , így a hullámszám egyenesen arányos az elnyelt energiával. Az analitikai méréseket a közép-infravörös tartományban, $4000\text{--}400\text{ cm}^{-1}$ hullámszám környékén szokták elvégezni. Folyadékok mérése esetén olyan szerves oldószert, illetve mintatartó küvetát kell alkalmazni, amelyek az adott tartományban áteresztők, így nem befolyásolják a mérési eredményt. A tényleges mérés elindítása előtt, minden esetben el kell végezni egy háttérmerést is, mivel ezek az eszközök általában egy fényutasok. [18.]

A három különböző kenőolaj összetételének elemzésére tribométeres járatás előtt és után is sor került. A két spektrum összehasonlítása információt adott arról, hogy a kenőolaj 11 darab 60 perces mérés alatt mennyit változott összetételében. A saját mérések először a Transmission csatornában lettek elvégezve kálium-bromid kűvetta alkalmazásával, majd ellenőrzésként a Platinum ATR mérési csatornában is. A tisztításhoz hexán lett felhasználva, a spektrumok kiértékelése pedig az ASTM E2412-10 (2018) szabvány segítségével történt. [19.]

14. ábra: Bruker INVENIO S Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia [20.]

5. Kísérleti eredmények

Jelen kutatás célja az alternatív tüzelőanyaggal szennyezett 0W20 viszkozitású kenőolaj fizikai-kémiai tulajdonságainak megállapítása és összehasonlítása volt egy referencia és egy mesterségesen öregített, 0W20 viszkozitású kenőolaj tulajdonságaival. A kedvező súrlódási és kopási értékek prognosztizálásán kívül a kutatás során alkalmazott kísérlettervezési módszertan egy olyan másodfokú modell megalkotását is előre vetítette, amely nagymértékben illeszkedik a valós értékekhez. A minimális mennyiségű kísérletet igénylő előrejelző modell segítségével könnyen megállapíthatóvá válik, hogy hol várható majd a legalacsonyabb súrlódási együttható, vagy a legkisebb átlagos kopásátmérő, ami jelentősen leredukálja a kísérletek számát.

A másodfokú modell megalkotásához a tribométeres mérésekből származó súrlódási együttható és a golyó próbatestek felületanalitikai elemzéséből származó átlagos kopásátmérő került felhasználásra. Továbbá a kutatás magában foglalja a tárcsák kopástérfogatának, illetve a kenőolajok spektrumának és viszkozitásának vizsgálatát.

Az összehasonlíthatóság érdekében mindegyik kenőolaj 0W20 viszkozítású, továbbá a mesterségesen öregített kenőolajnak és a motorfékpadi használatból vett 20% etanol-tartalmú benzinüzemanyaggal szennyezett kenőolajnak is a referencia olaj volt az alapja. Ez a referencia olaj egy friss, kereskedelmi forgalomban kapható, Shell márkájú, készre formulázott olaj volt. A mesterségesen öregített olaj 97 órán keresztül termo-oxidatív eljárással készült RON95 benzinüzemanyag hozzáadásával. Az etanollal szennyezett olaj motorfékpadi alkalmazásból származott. A mintavételezés egy EA888 típusú motorból 10,29 óra járatás után valósult meg.

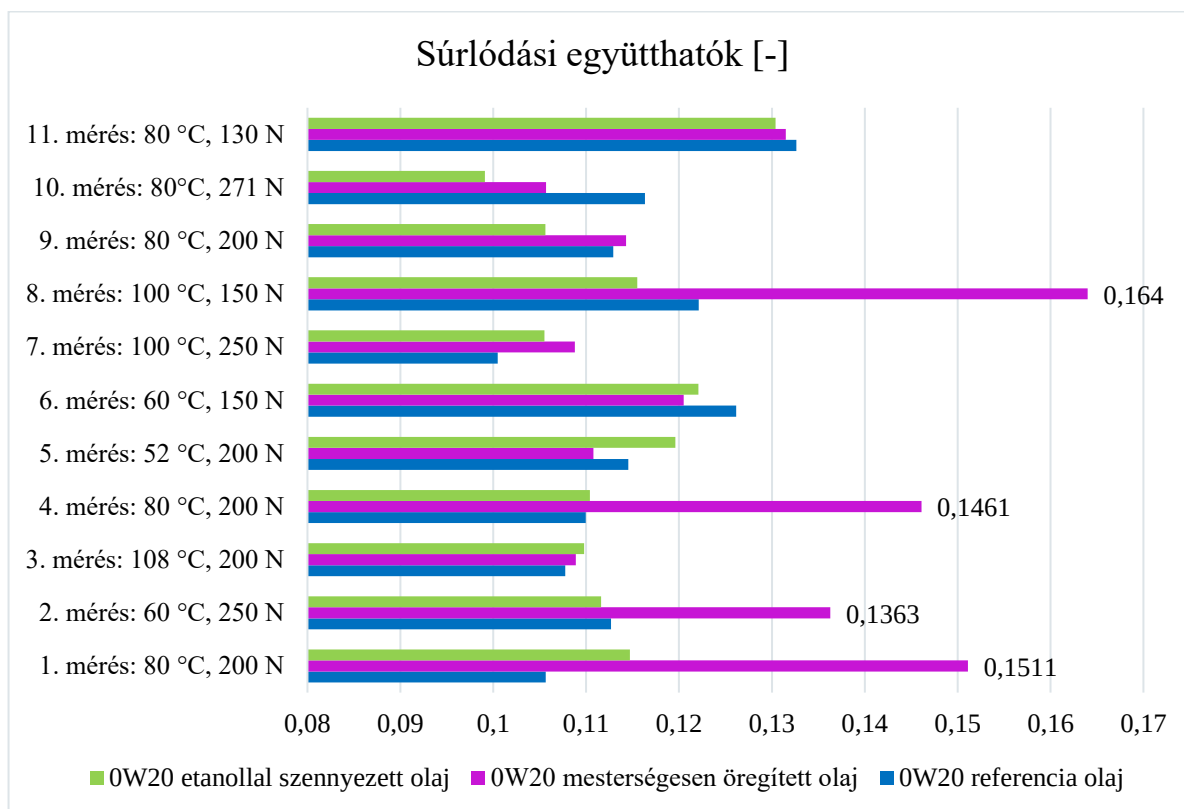
5.1. Súrlódási együttható vizsgálata (COF)

Az Optimol SRV®5 tribométerrel végzett kísérletek próbatestek között fellépő súrlódási együtthatói nagysebességű adatrögzítéssel kerültek összegzésre egy Excel-táblázatban. Mivel ez a típusú adatrögzítés a löket mentén figyeli a súrlódási együtthatót, így hatalmas mennyiségű adat halmozódik fel a 60 perces mérés alatt. Ez a 60 perc ráadásul tartalmazza a bejáratási szakaszt is, ahol a súrlódási együttható akár a kétszerese is lehet a mérés közepén mért értékeknek, ami jelentős mértékben befolyásolhatja a végeredményt. Ezt a tényt és a korábbi gyakorlatokat figyelembe véve a súrlódási együtthatók elemzése 30 percnél és 60 percnél történt meg – mind a két esetben 5 percnyi és 5 másodpercnyi tartományban. Ezek átlagolt értékeit összehasonlítva nem volt szembetűnő eltérés a különböző időpontok között, mint ahogy ez az alábbi táblázatban is látszik a referencia kenőolajjal végzett első mérés esetében:

0W20 Ref. olaj	30. perc (5mp)	30. perc (5p)	60. perc (5mp)	60. perc (5p)
1. mérés	0.1057	0.1093	0.1064	0.1063

3. táblázat: Az elemzett súrlódási együtthatók átlagának összehasonlítása

Az elhanyagolható különbség miatt a későbbi másodfokú modell felépítéséhez 5 másodpercnyi adat került átlagolásra fél óránál, mindegyik kenőolaj esetében. Az ebből származó súrlódási együtthatók átlagos értékeit az alábbi diagram szemlélteti:

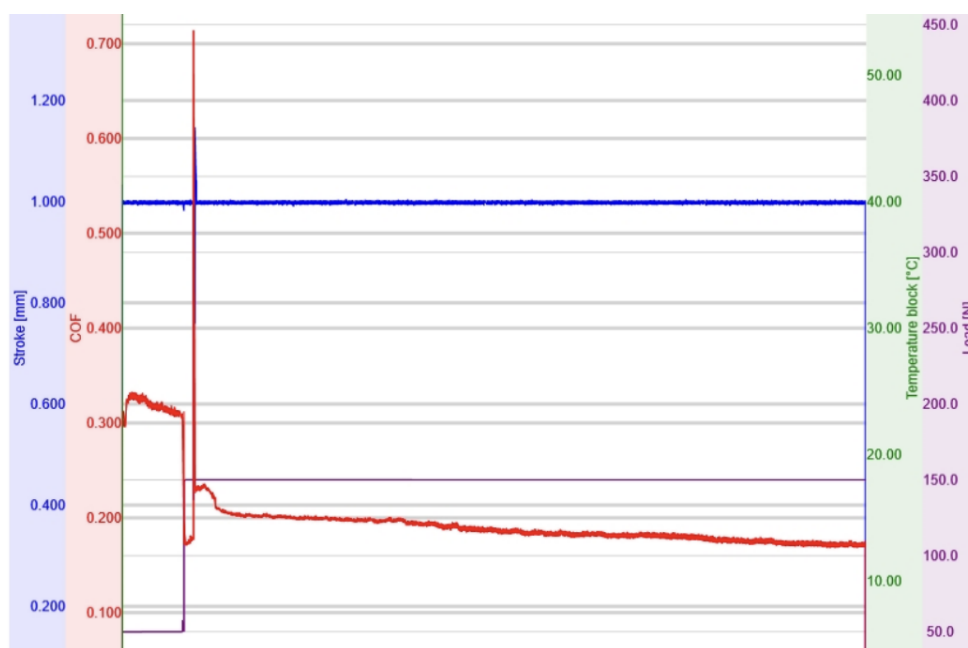
16. ábra: Súrlódási együtthatók (COF)

A mérési pontonként összehasonlított súrlódási együtthatók alapján az alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj és a referencia kenőolaj hasonló tulajdonságokat mutat. Az etanollal szennyezett kenőolaj a motorfékpadi alkalmazása miatt nem minősül friss olajnak, mint a referencia olaj. Ennek ellenére ez a használt olaj az esetek majdnem felében jobban is teljesített, mint a friss olaj. Az utolsó mérésnél (80 °C, 130 N) az alacsony terhelési érték ellenére azonban mind a három olaj az átlagosnál nagyobb súrlódási együtthatót produkált, ami a próbatestek között létrejövő hidrodinamikus folyadékrétegben ébredő belső súrlódásnak köszönhető. A mesterségesen öregített olaj kiugró értékeit vizsgálva nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a hőmérséklet vagy a terhelés nagysága befolyásolja-e ilyen mértékben az eredményeket. Ebben az esetben jogosan merül fel a kérdés, hogy a két változó egymásra

gyakorolt kölcsönhatása játszik-e szerepet a súrlódási együttható alakulásában? A kísérlettervezésben meghatározott másodfokú modell létrehozása nem csak a további kísérletek irányának kijelölésében mérvadó, hanem abban is, hogy megmutassa, melyik változó – vagy épp azok kölcsönhatása – gyakorol nagyobb hatást az eredményekre.

A mesterségesen öregített kenőolaj nem csak az átlagos súrlódási együttható nagyságában mutatott jelentős különbséget a többi olajhoz képest. A termo-oxidatív öregítés nagymértékben rontotta az olaj általános fizikai-kémiai tulajdonságait, ami a tribométeres kísérlet során úgynevezett berágódáshoz vezetett. Az 50 N terhelés mellett futó bejáratási szakasz minden olajnál magas súrlódási együttható értékekkel indult, ami azonban a terhelés-ráadást követően lecsökkent. A mesterségesen öregített olajnál viszont a visszaesést követően egy hirtelen kiugrás figyelhető meg, ami maximum egy másodpercig tartott. A tárcsa kopásnyomából ítélve abban az időpillanatban egy, a tárcsa anyagából kiszakadt anyagrészecske fáradásos kopást idézett elő a tárcsa felületén, ami ezt követően az olajkeringtetés hatására kiszabadult az érintkező felületek közül. Ennek megfelelően, ahogy az alábbi ábra is mutatja, a súrlódási együttható a kiugró érték után lassan beállt egy alacsonyabb értékre, amit a mérés végéig megtartott. Ezzel a mérés első öt percében létrehozott felület helyén egy teljesen új kopásnyom alakult ki, mintha a mérés csak abban az időpillanatban indult volna el.

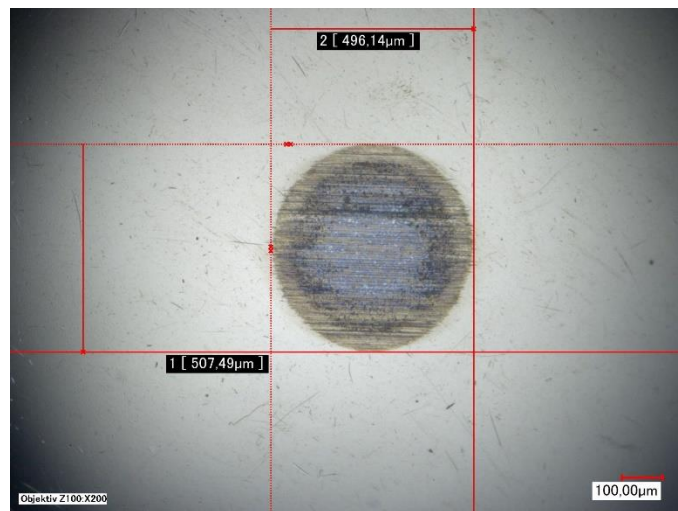
Az imént felsorolt okok miatt a mesterségesen öregített kenőolajjal végzett kísérletek eredményeiből létrehozott másodfokú modell várhatóan drasztikus eltérést mutat majd a másik két olaj eredményeiből készült modellhez képest.

17. ábra: Súrlódási együttható (piros) alakulása a 8. mérés esetében (100 °C, 150 N)

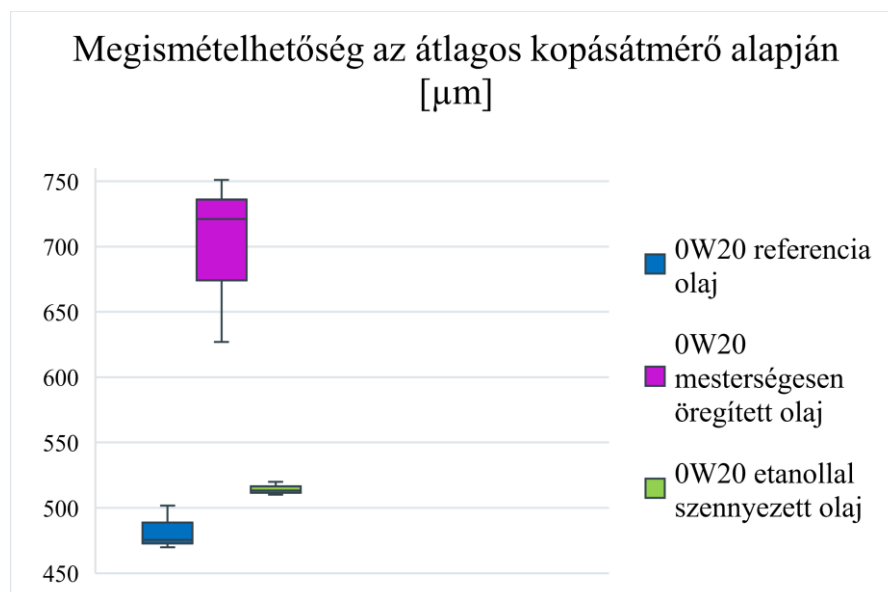
5.2. Átlagos kopásátmérő vizsgálata (AWSĐ)

A próbatestek felületanalitikai vizsgálata az ultrahangos fürdőben történő tisztítást követően valósult meg. A Keyence VHX-1000 digitális, optikai mikroszkóp szoftvere lehetővé tette a kopásnyomokról készült képek méretezését. A kopásnyomok szélességének és hosszának átlagából került kiszámításra az átlagos kopásátmérő (AWSĐ) ami a kopásnyomok egyik jellemző mérőszáma. A korábbi gyakorlatoknak megfelelően a golyó átlagos kopásátmérőjének értéke jelen esetben is elég információt ad a próbatestek érintkező felületeinek kopási tulajdonságairól a másodfokú modell felépítéséhez.

18. ábra: *N09_1* golyó kopásnyoma méretezve

A következő ábra a középső pontban történő mérések megismételhetőségét illusztrálja szórás segítségével az átlagos kopásátmérő függvényében:

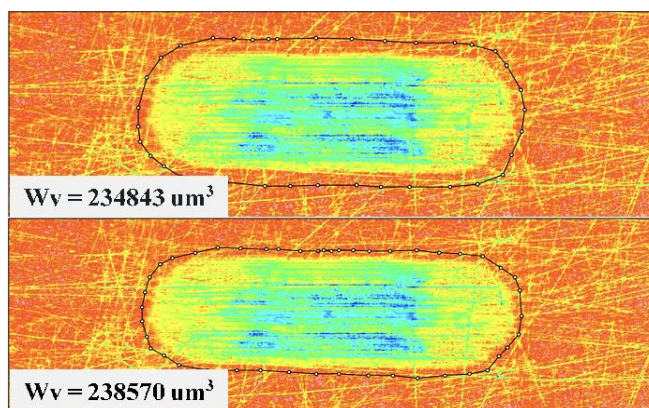

19. ábra: *Mérés megismételhetőségének ellenőrzése a középső (80°C, 200 N) pontban szórás kimutatásával*

A kísérlettervezésben bemutatott „central circumscribed” módszertan alapján a középső pontban három mérés került megismétlésre. A három mérés eredménye arról ad információt, hogy az adott paraméterekkel történő mérés megismételhető-e úgy, hogy ugyanazokat, vagy hasonló értéket eredményezzen. Abban az esetben, ha a mérés eredményei szignifikáns eltérést mutatnak egymástól, úgy az eredményekre illesztett másodfokú modell előrejelzései pontatlanok lesznek. A fenti ábra az átlagos kopásátmérőit mutatja középső pontban (80 °C, 200 N) elvégzett három mérésnek. A súrlódási együtthatók alapján várható volt, hogy a mesterségesen öregített kenőolajjal futott mérések nagyobb átlagos kopásátmérőt eredményeznek. Ezenkívül az öregített olajos mérés szórása is jelentősen nagyobb, mint a többi olaj esetében, ami szintén a nagymértékben megváltozott fizikai-kémiai tulajdonságokra vezethető vissza. A súrlódási együtthatók kiugró értékei és a megismételhetőség bizonytalansága előrevetíti az eredményekre illesztett másodfokú modell hiányosságait. Ezzel szemben az alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj hiába idézett elő nagyobb átlagos kopásátmérőt, mint a referencia olaj, a szórást figyelembe véve egy sokkal pontosabb modell építhető fel az eredményeket felhasználva. A szórás értéke referencia olajnál 17.1 μm , mesterségesen öregített olajnál 64.6 μm , míg az etanollal szennyezett kenőolaj esetében ez az érték egy nagyságrenddel kisebb, 5.01 μm volt.

5.3. Kopástérfogat vizsgálata (W_v)

Az átlagos kopásátmérő vizsgálatát a kopástérfogat elemzése követte Leica DCM3D konfokális mikroszkóp segítségével. Míg az átlagos kopásátmérő meghatározásához a golyó méretei lettek felhasználva, addig a kopástérfogat meghatározása – korábbi gyakorlatoknak megfelelően – tárcsa alapján történt. A tárcsa kopásnyomáról készült felvételek mérete 850 μm x 2.5 mm. A kopástérfogat meghatározása a Leica Map nevű szoftverrel történt az alábbi ábrán látható módon.

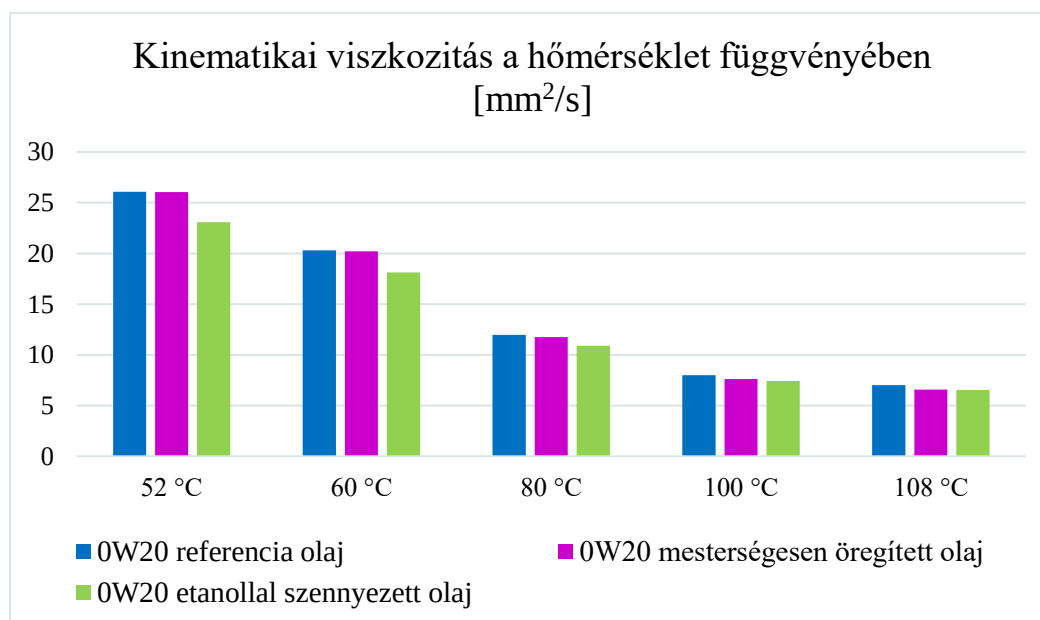
20. ábra: Kopástérfogat meghatározása

Ahogy az ábra is mutatja, a mérnöki gyakorlatban alkalmazott módszer szabadkézi meghatározással jelöli ki a kopásnyom területét, ami jelentősen befolyásolja a kopástérfogat méretét.

Jelen kutatás a kopástérfogati értékeket nem használja fel a másodfokú modell felépítéséhez azok bizonytalansága miatt. A továbbiakban egy olyan módszertan kidolgozása szükséges, ami nem támaszkodik ilyen mértékben a szabadkézi meghatározásra. Ehhez nyújt segítséget az ASTM D7755 – 11 (2017) szabvány [21.], aminek alkalmazását a jelenlegi kutatás nem tartalmazza.

5.4. Spektroszkópia és viszkozitás vizsgálata

A próbatestek elemzését követően a három kenőolaj spektrumának és viszkozitásának vizsgálata következett. A kinematikai viszkozitási adatokat az alábbi diagram szemlélteti:

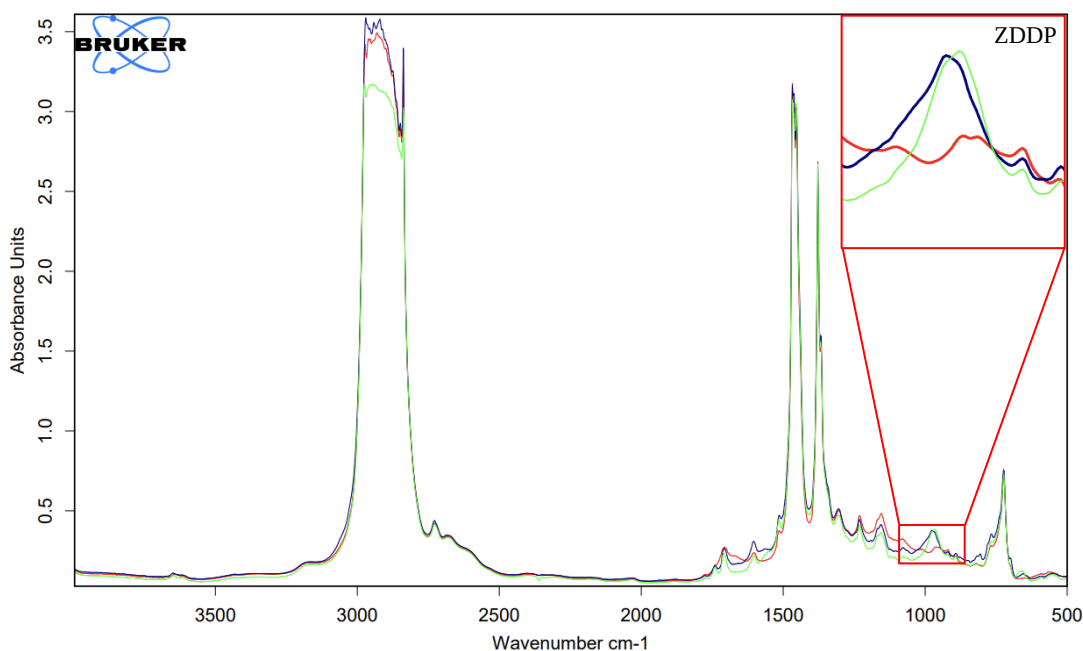

21. ábra: Kinematikai viszkozitás

A friss, referencia olaj kinematikai viszkozitása mindegyik hőmérsékleten magasabb volt a többi olajénál, ami összefüggésbe hozható az átlagos kopásátmérő nagyságával. A magasabb viszkozitású kenőolaj kisebb kopást eredményez az érintkező felületek között létrejövő vastagabb tribofilm miatt. A kinematikai viszkozításon kívül számos kémiai-fizikai tulajdonság játszik szerepet a kopás kialakulásában. Jelen esetben az etanollal szennyezett olaj rendelkezik a legkisebb kinematikai viszkozitással, azonban az átlagos kopásátmérőket figyelembe véve ez az olaj jóval kisebb mértékű kopást eredményez, mint a mesterségesen öregített olaj. Korábbi kísérletek is bizonyították, hogy az etanol csökkenti a kenőolaj viszkozitását, amit a fenti

diagram is alátámaszt. [1.] Alacsony hőmérsékleten jelentős különbség van az értékek között, míg magas hőmérsékleten az etanol párolgásának (78.4 °C) köszönhetően ez a különbség mérséklődik.

A mesterségesen öregített olaj kinematikai viszkozitásának nagysága nem ad magyarázatot sem a kiugró súrlódási együttható értékekre, sem pedig a jelentős méretű átlagos kopásátmérőre. A választ a kenőolaj spektrumvizsgálatában kell keresni Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópiával. Ez a módszer nem alkalmas abszolút értékek kimutatására, viszont az olajban található elemek meghatározásával információt kapunk az olajban végbemenő kémiai folyamatokról és azok eredményeiről. Az alábbi ábrán a referencia olaj (zöld), az etanollal szennyezett olaj (kék) és a mesterségesen öregített olaj (piros) spektruma látható. Az 1000 cm^{-1} körüli tartományban a mesterségesen öregített olaj spektruma szignifikáns eltérést mutat a többihez képest. Ebben a tartományban a kopásgátló adalék, azaz a cink-dialkilditiofoszfát (ZDDP) található, ami az öregített olaj esetében a termo-oxidatív eljárás hatására lebomlott. A kopásgátló adalék kémiai megváltozása magyarázatot ad a megnövekedett átlagos kopásátmérőre, ami ebben a rendszerben egyértelműen a súrlódási együttható emelkedésével járt együtt.

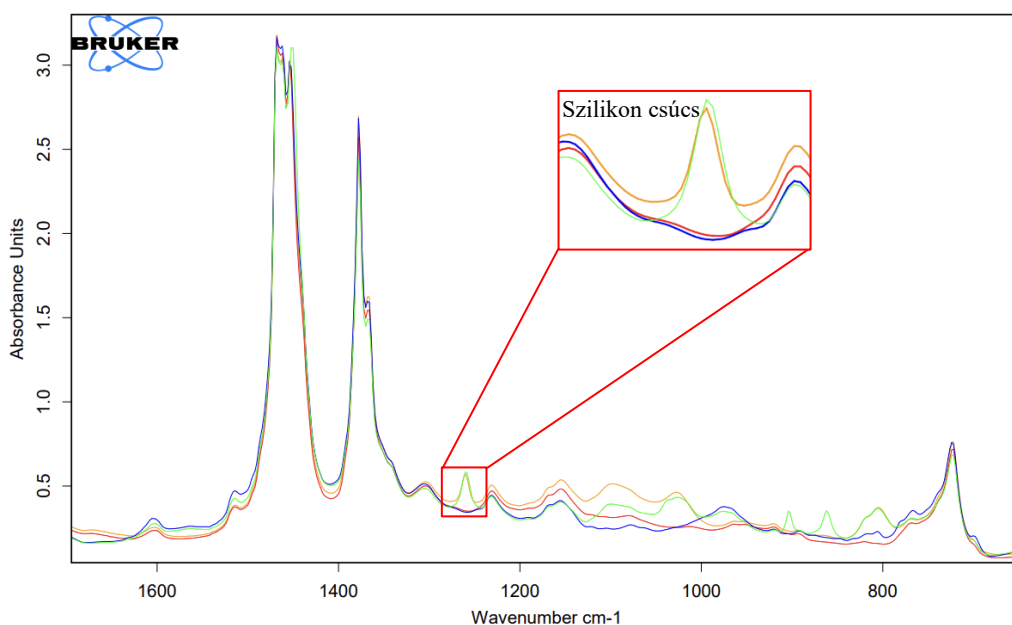

22. ábra: A három kenőolaj spektruma

A mesterségesen öregített olaj esetében alkalmazott termo-oxidatív eljárás jelentősen befolyásolta az olaj tulajdonságait, így felmerülhet a kérdés, hogy a különböző hőmérsékleteken futtatott tribométeres kísérletek hatással voltak-e az olaj tulajdonságaira?

Ennek vizsgálatára tribométeres járatás előtti és utáni minta került összehasonlításra az etanollal szennyezett és a mesterségesen öregített olaj felhasználásával.

Az alábbi ábrán négy spektrum található: a mesterségesen öregített olajé járatás előtt (piros) és utána (sárga), illetve az etanollal szennyezett olajé járatás előtt (kék) és utána (zöld). A spektrumok jól szemléltetik, hogy az olaj tulajdonságaiban nem történt számottevő változás, ami a rövid kísérleti időtartamra és a relatíve alacsony hőmérsékletre vezethető vissza. Az 1260 cm⁻¹ körüli tartományban viszont egy csúcs jelent meg a tribométeres járatás utáni olajmintákban, ami szilikon jelenlétére utal. A mérések a Platinum ATR csatorna segítségével megismétlésre kerültek a mérésből adódó hiba kizárása érdekében. Miután ezzel a csatornával is kimutatható volt a szilikon jelenléte, egyértelművé vált, hogy a tribométeres kísérlet során kerülhetett az olajba. A kísérletekhez összeállított olajkeringtetés olyan szilikoncsövek segítségével valósult meg, amelyek csak 80 °C-ig hőállóak. A szilikoncsövek nem leválthatók, mivel gyárilag ezt a típust ajánlják és gyártják az Optimol SRV®5 tribométerhez.

23. ábra: Szilikon csúcs az olajspektrumon

5.5. Másodfokú modell létrehozása a kísérleti eredmények alapján

A kutatás „Kísérlettervezés (DOE)” című fejezetében bemutatott módszertan alapján a súrlódási együtthatók és az átlagos kopásátmérők kerültek felhasználásra a másodfokú modell felépítéséhez. A rendszer nem-linearitását feltételezve, annak megjelenítéséhez két másodfokú tag került a modellt leíró egyenletbe:

$$y = T \times F + I(T^2) + I(F^2).$$

Az egyenletben található I-vel jelölt tag az egységmátrixnak felel meg, míg a hőmérséklet és a terhelés szorzata a két változó kölcsönhatását vonja be a modell felépítésébe. Az alábbi ábrán a referencia olajhoz tartozó sűrűlási együttható és átlagos kopásátmérő értékekből felépített másodfokú modell programozási lépései láthatóak az R szoftver környezetében: [22.]

```

1  T <- c(-1, +1, -1, +1) # -1 = 60°C, +1 = 100°C
2  F <- c(-1, -1, +1, +1) # -1 = 150N, +1 = 250N
3  y1 <- c(448.2, 471.4, 499.2, 520.9) # AWSd
4  y2 <- c(0.1261, 0.1221, 0.1127, 0.1005) # COF
5
6  T <- c(T, 0, 0, 0)
7  F <- c(F, 0, 0, 0)
8  y1 <- c(y1, 475.5, 501.8, 469.8)
9  y2 <- c(y2, 0.1129, 0.1099, 0.1057)
10
11 T <- c(T, -1.41, 0, +1.41, 0)
12 F <- c(F, 0, -1.41, 0, +1.41)
13 y1 <- c(y1, 485.8, 437.3, 493.6, 598.8)
14 y2 <- c(y2, 0.1145, 0.1326, 0.1078, 0.1163)
15
16 library(pid)
17 awsd_ball <- lm(y1 ~ T*F + I(T^2) + I(F^2))
18 hsa_cof <- lm(y2 ~ T*F + I(T^2) + I(F^2))
19
20
21 summary(awsd_ball)
22 paretoPlot(hsa_cof)
23 paretoPlot(awsd_ball)
24 contourPlot(awsd_ball, "T", "F")
25 contourPlot(hsa_cof, "T", "F")
26 predict(awsd_ball, data.frame(T=2.5, F=1.5))
27 predict(hsa_cof, data.frame(T=2.5, F=1))

```

24. ábra: Programozás az R szoftver környezetében [22.]

A hőmérsékleti és terhelési értékek a kísérlettervezés című fejezetben leírtaknak megfelelően kódolt változókként lettek definiálva, és ezekhez lettek hozzárendelve a sűrűlási együttható és átlagos kopásátmérő értékek. A program lehetővé teszi az egyenletben szereplő együtthatók meghatározását („summary”), egy előre meghatározott pontban lévő eredmény becslését („predict”), továbbá grafikusán ábrázolja a kísérletek jövőbeni irányát („contour plot”) és a változók hatásait a rendszerre („pareto plot”).

5.5.1. 0W20 viszkozitású referencia kenőolaj modellje

Az előző fejezetben felírt program futtatásával külön másodfokú modell került meghatározásra a sűrűlási együttható és az átlagos kopásátmérő értékek alapján. Az átlagos kopásátmérő értékekre illeszkedő másodfokú modellt leíró egyenlet a következő:

$$y = 482.442 + 7.008(T) + 41.149(F) - 1.147(T^2) + 13.112(F^2) - 0.375(T \times F).$$

A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$y = 482.442 + 7.008(-1) + 41.149(-1) - 1.147(-1^2) + 13.112(-1^2) - 0.375(-1 \times -1) = 445.875.$$

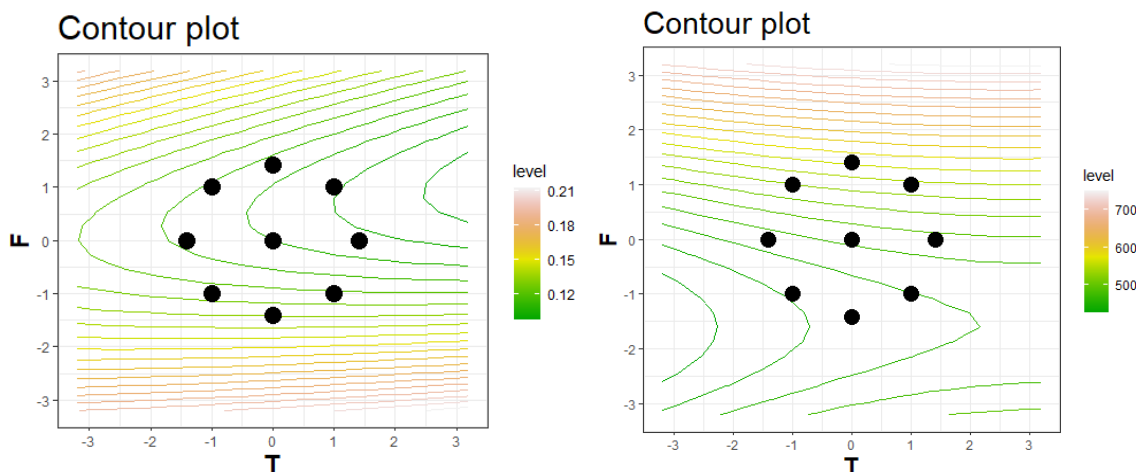
A kísérlet során kapott átlagos kopásátmérő 448.2 μm volt, amit -0.5% eltéréssel közelített a másodfokú modell alapján meghatározott egyenlet. A súrlódási együttható értékekre illeszkedő másodfokú modellt leíró egyenlet a következő:

$$y = 0.1095 - 0.0032(T) - 0.0073(F) + 0.0002(T^2) + 0.0069(F^2) - 0.0021(T \times F).$$

A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez jelen esetben is a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$y = 0.1095 - 0.0032(-1) - 0.0073(-1) + 0.0002(-1^2) + 0.0069(-1^2) - 0.0021(-1 \times -1) = 0.145.$$

A kísérlet során kapott súrlódási együttható 0.1261 volt, ami 15%-kal tér el a kapott eredménytől. Ebben az esetben a másodfokú közelítés valószínűleg nem elegendő a rendszer leírásához, ennek megfelelően magasabb rendű, vagy nem polinomiális modellt kellene alkalmazni. Ezt a tulajdonságot az alábbi, baloldali ábra is jól szemlélteti. A kontúrvonalak alapján a súrlódási együttható a hőmérséklet folyamatos növelésével azonos terhelés mellett csökkenne, ami ellentmond a gyakorlatnak. Ezzel szemben a jobboldali ábra, ami az átlagos kopástérfogat változását mutatja be, jól szemlélteti, hogy a hőmérséklet és a terhelés csökkentésével egyre kisebb kopásátmérő érhető el.

25. ábra: A referencia olaj másodfokú modelljének ábrázolása baloldalon a súrlódási együtthatóval, jobboldalon az átlagos kopásátmérővel (a modell felállításához használt mérési pontokat fekete kör jelöli)

A változók rendszerre gyakorolt hatását vizsgálva, mind a súrlódási együttható, mind pedig az átlagos kopásátmérő esetében a terhelés befolyásolta legnagyobb mértékben az eredmények alakulását.

5.5.2. 0W20 viszkozitású, mesterségesen öregített kenőolaj modellje

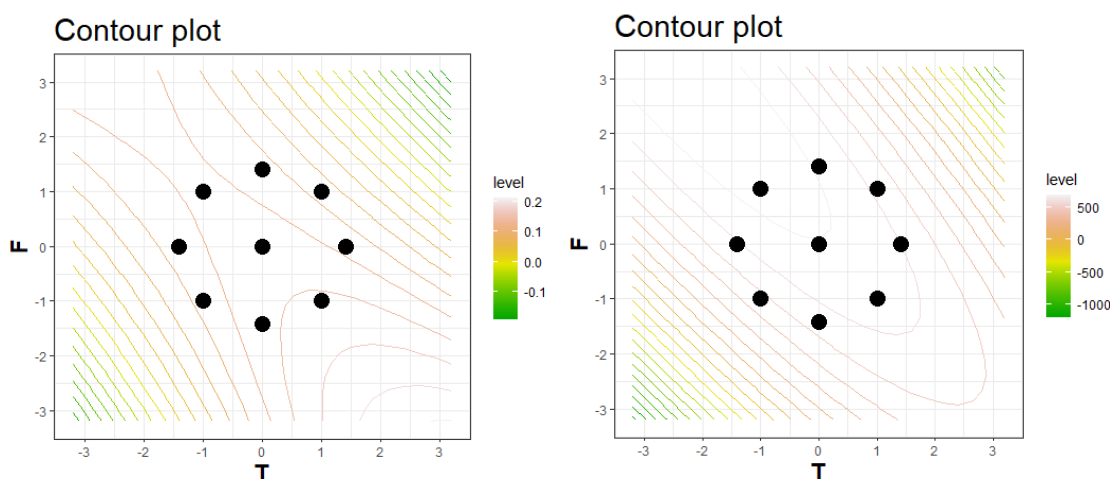
A mesterségesen öregített olaj átlagos kopásátmérő értékeire illeszkedő másodfokú modellt leíró egyenlet a következő:

$$y = 699.385 + 3.455(T) + 49.125(F) - 51.165(T^2) - 39.747(F^2) - 81.625(T \times F).$$

A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez ebben az esetben is a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$y = 699.385 + 3.455(-1) + 49.125(-1) - 51.165(-1^2) - 39.747(-1^2) - 81.625(-1 \times -1) = 623.683.$$

A kísérlet során kapott eredmény 497.7 μm volt, így a mért értékhez képesti eltérés 25.3% volt. A mesterséges öregítés eredményeként létrejövő fizikai-kémiai tulajdonságok rendkívül instabillá tették ezt a rendszert, aminek leírására szintén nem elegendő a másodfokú modell, ahogy ezt az alábbi ábrák is alátámasztják. Ebben az esetben nem volt szükség a súrlódási együtthatóra illeszkedő egyenlet ellenőrzésére, mivel a bal oldali ábrából egyértelműen látszik a modell pontatlansága.

26. ábra: A mesterségesen öregített olaj másodfokú modellje (balra a súrlódási együttható, jobbra az átlagos kopásátmérő ábrázolása)

A változók rendszerre gyakorolt hatásait vizsgálva igazat nyert az a korábban tett állítás, mi szerint az eredményeket ebben az esetben a hőmérséklet és a terhelés kölcsönhatása befolyásolja a legnagyobb mértékben.

5.5.3. 0W20 viszkozitású, alternatív tüzelőanyaggal szennyezett kenőolaj modellje

Az etanollal szennyezett olaj átlagos kopásátmérő értékeire illeszkedő másodfokú modellt leíró egyenlet a következő:

$$y = 512.421 + 11.219(T) + 40.973(F) + 4.788(T^2) - 1.701(F^2) - 3.105(T \times F).$$

A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez jelen esetben is a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$y = 512.421 + 11.219(-1) + 40.973(-1) + 4.788(-1^2) - 1.701(-1^2) - 3.105(-1 \times -1) = 460.211.$$

A kísérlet során kapott átlagos kopásátmérő 464.2 µm volt, amit -0.9%-os eltéréssel közelített a másodfokú modell alapján meghatározott egyenlet. A súrlódási együttható értékekre illeszkedő másodfokú modellt leíró egyenlet a következő:

$$y = 0.1371 + 0.0017(T) - 0.0095(F) - 0.0091(T^2) - 0.0047(F^2) - 0.0178(T \times F).$$

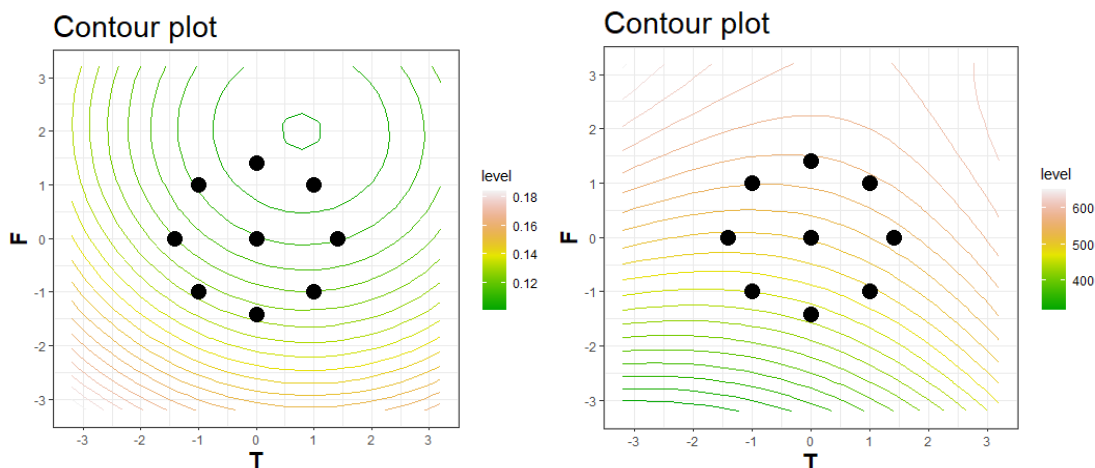
A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez szintén a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$y = 0.1371 + 0.0017(-1) - 0.0095(-1) - 0.0091(-1^2) - 0.0047(-1^2) - 0.0178(-1 \times -1) = 0.1133.$$

A kísérlet során kapott súrlódási együttható 0.1221 volt, így a mért értékhez képesti eltérés -7.2% volt. Ez azt mutatja, hogy mind a két esetben elegendő volt a másodfokú modell a rendszer leírására. Ez, az átlagos kopásátmérők alacsony szórása, illetve az alábbi ábrák is jól mutatják a rendszer stabilitását. A jobboldali ábrán lévő kontúrvonalak a valóságnak megfelelő mértékben ábrázolják az átlagos kopásátmérők változását a hőmérséklet és a terhelés függvényében. Leolvasható továbbá az is, hogy a terhelés növekedése jelentősebb mértékben befolyásolta az eredmények alakulását. A baloldali ábra kiválóan szemlélteti a rendszerben elérhető legalacsonyabb súrlódási együttható várható helyét a $T = 0.75$ és $F = 2$ pontban. A

szoftver a „predict” parancs segítségével a súrlódási együttható becsült értékét is meghatározta: 0.1008.

A másodfokú modell validálása érdekében ebben a pontban újabb három mérés került futtatásra, amit a következő fejezet dolgoz fel.

27. ábra: Az etanollal szennyezett olaj másodfokú modellje (balra a súrlódási együttható, jobbra az átlagos kopásátmérő ábrázolása)

5.6. Másodfokú modell validálása és kiegészítése új eredményekkel

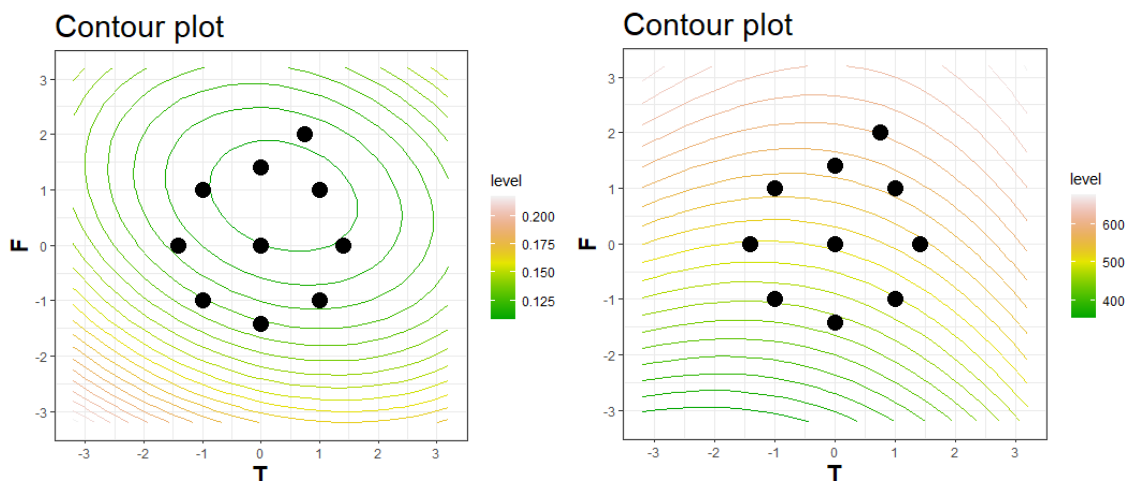
Az előző fejezetben meghatározott $T = 0.75$ és $F = 2$ kódolt értékeket valós értékekre átváltva a következő kísérleti paraméterek álltak rendelkezésre: 95 °C hőmérséklet és 300 N terhelés. Ebben a pontban a kísérlet háromszor került megismétlésre, ahogy korábban a középpont esetében is. A három mérési eredmény átlagos súrlódási együtthatója 0.1118 lett, ami 9.8%-ban tért el a korábban becsült értéktől, míg az átlagos kopási átmérő 595.5 μm volt ebben a pontban. A súrlódási együttható becsült értéke nagyon közel volt a valósághoz, de az új eredmények rögzítésre kerültek a korábbi modell 11 pontja mellé, pontosabbá téve ezzel a rendszer leírását. A súrlódási együttható értékeket figyelembe véve a három új ponttal kiegészített modellt leíró egyenlet a következőre módosult:

$$y = 0.1087 - 0.003(T) - 0.0073(F) + 0.0024(T^2) + 0.0038(F^2) + 0.0013(T \times F).$$

A másodfokú modell pontosságának ellenőrzéséhez szintén a 60 °C (-1) és 150 N (-1) kódolt változói kerültek behelyettesítésre:

$$\begin{aligned} y &= 0.1087 - 0.003(-1) - 0.0073(-1) + 0.0024(-1^2) + 0.0038(-1^2) \\ &\quad + 0.0013(-1 \times -1) = 0.1265. \end{aligned}$$

A modell kiegészítése előtt a súrlódási együttható értéke ebben a pontban 0.1133 volt, míg a tényleges, kísérletből származó eredmény 0.1221 volt. A három új kísérletből származó eredménnyel kiegészítve az új egyenlet 3.6%-kal pontosabb becslést adott az előzőnél. A kiegészítésnek köszönhetően a súrlódási együttható legalacsonyabb értékének várható helye is a korábban meghatározott modell pontjai közé esett.

28. ábra: Az új pontokkal kiegészített másodfokú modell ábrázolása

Ebben a viszonylag lassú, kis lökethossz és extrém kontaktnyomás mellett üzemelő (~3.6 GPa) rendszerben 11 mérés segítségével felépíthető egy olyan másodfokú modell, ami jó közelítéssel mutatja meg a legalacsonyabb súrlódási együttható és a legkisebb átlagos kopásátmérő várható pontját, ezáltal pedig a hozzá tartozó hőmérsékleti és terhelési változók értékét.

6. Összegzés

Jelen kutatás egy másodfokú modell felépítésén keresztül mutatta be a kísérlettervezés fontosságát. A tudatos tervezésnek köszönhetően 2⁵-en kísérlet helyett csupán 11 kísérletre volt szükség, ahhoz, hogy egy adott rendszer tulajdonságai feltérképezésre kerüljenek. Habár a mesterségesen öregített olaj esetében nem volt elegendő a másodfokú közelítés, a referencia és az alternatív tüzelőanyaggal szennyezett olajnál a mért és a becsült értékek százalékos eltérései 0.5% és 15% között mozogtak. A felépített másodfokú modell előrejelzése az etanollal szennyezett olajnál csupán 9.8%-kal tért el a valós, mért értéktől. Ezt figyelembe véve a modell nem csak a rendszer tulajdonságainak feltérképezésére volt alkalmas, de a jövőbeni kísérletek irányát is meghatározta.

A mesterségesen öregített olaj vizsgálata során kapott nagyobb átlagos kopásátmérők és az ingadozó súrlódási együtthatók a termo-oxidatív öregítési eljárás eredményeként bekövetkezett kopásgátló adalék (ZDDP) lebomlására vezethetők vissza. Korábbi kutatások igazolták továbbá, hogy a ZDDP lebomlásával keletkező reakciótermékek (pl. cink-foszfát vegyületek) ideiglenesen jobb kopásállóságot biztosítanak az érintkező felületeknek. [23.]

A kutatás fókuszában az alternatív tüzelőanyaggal - ebben az esetben etanollal - szennyezett kenőolaj súrlódási és kopási paramétereinek meghatározása állt. A tribométeres kísérletekből származó eredményeket összehasonlítva erre az olajra alacsonyabb súrlódási együttható és közepes mértékű kopás volt a jellemző. A spektroszkópia kimutatta továbbá a kopásgátló adalék jelenlétét, a viszkozitás mérésnél pedig észrevehető volt a hőmérséklet emelkedésével mérséklődő különbség a három olaj között. A bevezetésben is említett komplexitás miatt az eredmények átfogó összegzésére volt szükség a látszólagos ellentmondások eloszlatásához. Az alacsony súrlódási együttható és a magasabb kopás a kenésállapotok változására vezethető vissza.

A hidrodinamikus kenésállapot – amit az olajfürdővel biztosított kenőolaj jelenléte, illetve a felületek egymáshoz képesti elmozdulása idézett elő – kisebb kopásnyomhoz vezetett, mivel az érintkező felületek között egy teherviselő folyadékréteg alakult ki. Az etanol azonban csökkentette a kenőolaj viszkozitását, előtérbe helyezve a felületeken létrejött határréteg kenőképességét. Ebben az esetben már nem hidrodinamikai, hanem kevert kenésállapot állt fent, ami súrlódási együttható szempontjából ideális volt, de nagyobb kopást idézett elő az alkatrészek felületén. A komplex rendszer másik fontos tényezője az etanol párolgása, ami mérsékelte a hőmérséklet növekedésével együtt járó viszkozitás csökkenését. Ezeket az információkat és a kísérleti eredményeket összegezve az a megállapítás tehető, hogy a vizsgált

rendszerben, alacsony hőmérsékleten az olaj viszkozitása, míg magas hőmérsékleten a felületeken kialakuló határréteg befolyásolja a súrlódási együttható és az átlagos kopásátmérő értékeit. Véleményem szerint további kísérletek szükségesek az etanol jelenléte miatt megváltozott határréteg vizsgálatára, hogy egyértelművé váljon ez a következtetés.

Ábrajegyzék

1. ábra:	Stribeck-görbe sematikus ábrája [2.].....	2
2. ábra:	A közlekedési szektorban előre jelzett globális kereslet üzemanyagtípusok szerint 2000-től 2040-ig [3.]	3
3. ábra:	Elhasználódott kenőolaj a motorban [4.].....	4
4. ábra:	A belsőégésű motor hengerfalán kialakuló olajfilm réteg [5.].....	5
5. ábra:	Az nVCT mérés A mérőkör beépítése a kenőanyag-körbe [6.]	6
6. ábra:	Baloldalon a dugattyú-gyűrű és a hengerfal szegmens látható, zöld ellipszissel jelölve a kopási zónát. A jobb oldali képen a kopási zóna van kinagyítva, piros körrel jelölve a vizsgált területet. [7.].....	7
7. ábra:	A befecskendezett D100 és B10 tüzelőanyagok különböző hőmérséklet/főtengely pozíció esetén [8.].....	8
8. ábra:	„Central circumscribed” modell.....	12
9. ábra:	Optimol SRV®5 tribométer [12.]	13
10. ábra:	Oszcillációs modul [13.].....	14
11. ábra:	Keyence VHX 1000 digitális mikroszkóp [14.]	15
12. ábra:	Leica DCM3D konfokális mikroszkóp [16.].....	16
13. ábra:	Anton Paar SVM 3001 viszkoziméter [17.]	17
14. ábra:	Bruker INVENIO S Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia [20.] .	18
16. ábra:	Súrlódási együtthatók (COF).....	20
17. ábra:	Súrlódási együttható (piros) alakulása a 8. mérés esetében (100 °C, 150 N).....	21
18. ábra:	N09_1 golyó kopásnyoma méretezve.....	22
19. ábra:	Mérés megismételhetőségének ellenőrzése a középső (80°C, 200 N) pontban szórás kimutatásával	22
20. ábra:	Kopástérfogat meghatározása.....	23
21. ábra:	Kinematikai viszkozitás.....	24
22. ábra:	A három kenőolaj spektruma.....	25
23. ábra:	Szilikon csúcs az olajspektrumon.....	26
24. ábra:	Programozás az R szoftver környezetében [22.]	27
25. ábra:	A referencia olaj másodfokú modelljének ábrázolása baloldalon a súrlódási együtthatóval, jobboldalon az átlagos kopásátmérővel (a modell felállításához használt mérési pontokat fekete kör jelöli).....	28
26. ábra:	A mesterségesen öregített olaj másodfokú modellje (balra a súrlódási együttható, jobbra az átlagos kopásátmérő ábrázolása)	29
27. ábra:	Az etanollal szennyezett olaj másodfokú modellje (balra a súrlódási együttható, jobbra az átlagos kopásátmérő ábrázolása)	31
28. ábra:	Az új pontokkal kiegészített másodfokú modell ábrázolása	32

Táblázatjegyzék

1. táblázat:	Kísérleti paraméterek (forrás:[10.], szerzői módosítással)	10
2. táblázat:	Saját kísérlet paraméterei	12
3. táblázat:	Az elemzett súrlódási együtthatók átlagának összehasonlítása	20

Rövidítések és szimbólumok jegyzéke

AWSD	–	Átlagos kopásátmérő
B10	–	10% biodízel tartalmú üzemanyag
COF	–	Súrlódási együttható
D100	–	100%-os dízelüzemanyag
DOE	–	Kísérlettervezés
EDX	–	Energiadiszperzív röntgenspektroszkópia
FTIR	–	Fourier-transzformációs infravörös spektroszkópia
HRA	–	Nagysebességű adatrögzítés
nVCT	–	Radionuklid technológiás online kopásmérés
SEM	–	Pásztázó elektronmikroszkóp
W_v	–	Kopástérfogat
XPS	–	Röntgen-fotoelektron spektroszkópia
ZDDP	–	Cink-dialkil-ditiofoszfát, kopásgátló adalék

Irodalomjegyzék

- [1.] Costa, H. L., Cousseau, T., Souza R. M., „Current Knowledge on Friction, Lubrication, and Wear of Ethanol-Fuelled Engines—A Review”, *Lubricants* 11.7 (2023): 292., <https://doi.org/10.3390/lubricants11070292>
- [2.] Wang, Y., Wang, Q.J., „Stribeck curves.” *Encyclopedia of Tribology*. Springer, 2013. 3365-3370, https://doi.org/10.1007/978-0-387-92897-5_148
- [3.] Bae, C., Kim, J., „Alternative fuels for internal combustion engines”, *Proceedings of the Combustion Institute*, vol. 36, is. 3, pp. 3389-3413, 2017, <https://doi.org/10.1016/j.proci.2016.09.009>
- [4.] Idzior, M., „Aging of engine oils and their influence on the wear of an internal combustion engine”, *Combustion Engines*, vol. 185, pp. 15-20, 2021, doi: 10.19206/CE-138033
- [5.] Steinschütz, K., Geringer, B., Jech, M., Urbanek, M., Wopelka, T., Besser, C., „Impact of oil aging on wear of piston ring and cylinder liner system”, *SAE Technical Paper*, 2010-32-0124, 2010, doi: 10.4271/2010-32-0124, <https://doi.org/10.4271/2010-32-0124>
- [6.] Wei, N., Gu, J. X., Gu, F., Chen, Z., Li, G., Wang, T., Ball, A. D., „An investigation into the acoustic emissions of internal combustion engines with modelling and wavelet package analysis for monitoring lubrication conditions”, *Energies*, vol. 12, is. 4, 640, 2019, <https://doi.org/10.3390/en12040640>
- [7.] Lenauer, C., Tomastik, C., Wopelka, T., Jech, M., „Piston ring wear and cylinder liner tribofilm in tribotests with lubricants artificially altered with ethanol combustion products”, *Tribology International*, vol. 82/B, 2015, pp. 415-422, <https://doi.org/10.1016/j.triboint.2014.04.034>
- [8.] Temizer, İ., Arı, A., „Effects on ring wear of bioethanol/diesel fuel blends used at long term endurance tests in a DI engine”, *International Journal of Automotive Engineering and Technologies*, vol. 11, is. 4, pp. 140-151, 2022, <https://doi.org/10.18245/ijaet.1150240>
- [9.] Nicolae, M., Basarman, A., „Optimizing the Equation of Impact Forces Produced by Water Jets Used in Sewer Cleaning”, *Magazine of Hydraulics, Pneumatics, Tribology, Ecology, Sensorics, Mechatronics*, ISSN 14537303 (2017)

- [10.] Dunn, K.G. “Process Improvement using Data”, [online] Available at: <https://learnche.org/pid> [Accessed: 14 June 2023]
- [11.] “ISO 19291:2016, Lubricants — Determination of tribological quantities for oils and greases — Tribological test in the translatory oscillation apparatus.” International Organization for Standardization, Geneva, 2016, [Online]. Available: <https://www.iso.org/standard/64298.html>.
- [12.] H Koehlerinstrument.: SRV5 teszttrendszer, <https://koehlerinstrument.com/products/srv5-test-system/>, 2023.11.07
- [13.] Lenart, A.; Pawlus, P.; Wos, S., „Dzierwa, A. The Effect of Surface Texturing on Dry Gross Fretting”, *Lubricants* 2018, 6, 92., doi:
- [14.] <https://www.azom.com/article.aspx?ArticleID=5708>, 2023.11.07
- [15.] [ps://www.fh-ooe.at/en/wels-campus/werkstofftechnik/departement-of-materials-engineering/equipment/microskopy/leica-dcm3d-confocal-microscope/](https://www.fh-ooe.at/en/wels-campus/werkstofftechnik/departement-of-materials-engineering/equipment/microskopy/leica-dcm3d-confocal-microscope/), 2023.11.07
- [16.] JHTT SZE.: Felületanalitikai labor, <https://szolgaltatas.sze.hu/feluletanalitikai-laboratorium>, 2023.11.07
- [17.] <https://www.anton-paar.com/?eID=documentsDownload&document=58424&L=0>, 2023.11.07
- [18.] <https://tamop412a.ttk.pte.hu/files/kemia7/www/ch04s02.html>, 2023.11.07
- [19.] “ASTM E2412-10(2018), Standard Practice for Condition Monitoring of InService Lubricants by Trend Analysis Using Fourier Transform Infrared (FT-IR) Spectrometry.” ASTM International, West Conshohocken, 2018, doi: 10.1520/E2412-10R18.
- [20.] <https://www.spectroscopyeurope.com/product/brokers-invenio-s-research-ft-ir-spectrometer>, 2023.11.07
- [21.] “ASTM D7755-11(2017), Standard Practice for Determining the Wear Volume on Standard Test Pieces Used by High-Frequency, Linear-Oscillation (SRV) Test Machine.” ASTM International, West Conshohocken, 2017, doi: 10.1520/D7755-11R17
- [22.] R Core Team (2023). R : A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.

- [23.] Dörr, Nicole, et al, „Correlation between engine oil degradation, tribochemistry, and tribological behavior with focus on ZDDP deterioration”, Tribology Letters 67 (2019): 1-17.